

ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΓΟΡΓΙΑ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος (π. 485 - π. 380 π.Χ.) ὑπῆρξε ὁ μεγαλύτερος ρητοροδιδάσκαλος τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. καί κορυφαία φυσιογνωμία τῆς λεγόμενης Σικελικῆς ρητορικῆς σχολῆς τὴν ὁποία οἱ πρῶτοι τῆς δάσκαλοι, ὁ Κόραξ καί ὁ Τεισίας, εἶχαν καταστήσει ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ αἰῶνα μία ἀπὸ τῆς σημαντικότερες στὸν ἑλληνόγλωσσο κόσμον. Ὡς δάσκαλός του ἀναφέρεται ὁ Ἐμπεδοκλῆς καί στοὺς μαθητὲς του περιλαμβάνονται μερικοὶ ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ρήτορες, ποιητὲς, πολιτικούς καί φιλοσόφους τῆς κλασικῆς περιόδου.

Τὰ μόνα ἔργα του ποὺ ἔχουν φτάσει σέ μᾶς ἀκέραια εἶναι οἱ δύο σύντομοι λόγοι του ποὺ δημοσιεύονται πρὶν κάτω (οἱ δύο μορφές τοῦ *Περὶ τοῦ Μὴ ὄντος ἢ Περὶ Φύσεως* ποὺ σώζονται ἀποτελοῦν, κατὰ τὴν κρατούσα ἄποψη, εὐρεῖες περιλήψεις τοῦ ἀρχικοῦ συγγράμματος)*, καί ἀπὸ τὰ ἀποσπά-

* Γιὰ τὸ τρίτο ἔργο βλ. *ΔΕΥΚΛΑΙΩΝ* 33/34 (1981), σσ. 30 - 38. Ἡ γνησιότητα τῶν δύο λόγων παλαιότερα θεωροῦνταν ἀμφισβητήσιμη, σήμερον ὁμῶς πρὶν τὴν δέχεται ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν μελετητῶν.

σματα από άλλα έργα του και τις ἀρχαῖες μαρτυρίες πού διαθέτουμε μπορούμε νά συμπεράνουμε ὅτι ἀποτελοῦν χαρακτηριστικά δείγματα τῆς γραφῆς του. Ἀνήκουν καί οἱ δύο στήν κατηγορία ἐκείνη τῶν ἐπιδεικτικῶν λόγων πού χρησίμευαν ὡς πρότυπα στίς ρητορικές σχολές τῆς ἐποχῆς· οἱ μαθητές ἀπομνημόνευαν τούς λόγους αὐτούς καί τούς χρησιμοποιοῦσαν ὡς 'τυφλοσύρτες' γιά τή σύνταξη τῶν δικῶν τους ρητορικῶν γυμνασμάτων, ἀντιγράφοντας ἢ μιμούμενοι τή διάρθρωση, τά λεκτικά σχήματα, τίς μεθόδους ἐπιχειρηματολογίας τους κ.ο.κ.*

Ὅπως ἦταν συνηθισμένο στό ἐπιδεικτικό εἶδος, καί οἱ δύο λόγοι ἔχουν ὡς ἀφετηρία τους πρόσωπα καί γεγονότα τῆς μυθολογίας, καί συγκεκριμένα τοῦ Τρωικοῦ κύκλου**. Εἶναι ὅμως ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ ἐπιχειρηματολογία καί στίς δύο περιπτώσεις ἐλάχιστα στηρίζεται στά μυθικά περιστατικά· ὅπως ἴσως θά περίμενε κανεῖς ἀπό τή χρήση γιά τήν ὁποία προορίζονταν, οἱ λόγοι αὐτοί θά μπορούσαν, μέ μικρές σχετικά προσαρμογές, νά χρησιμοποιηθοῦν γιά ὁποιαδήποτε ἀνάλογη περίπτωση καί νά ἀποτελέσουν ὑποδείγματα γιά τή σύνταξη λόγων ὑπεράσπισης, ἀλλά καί κατηγορίας, σέ ἕνα εὐρύτατο φάσμα ὑποθέσεων. Αὐτή ἀκριβῶς ἡ 'τυπικότητα', ἡ ἀνεξαρτησία δηλαδή τῶν ἐπιχειρημάτων ἀπό τά ἐξωτερικά γεγονότα στά ὁποῖα ὑποτίθεται ὅτι ἀναφέρονται, καθιστᾷ τά κείμενα αὐτά ἐξαιρετικά ἐνδιαφέροντα ἀπό τή σκοπιά τῆς ἱστορίας τῆς λογικῆς καί τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας γενικότερα.

Εἶναι σχεδόν βέβαιο ὅτι τή γένεση τῆς τυπικῆς λογικῆς τήν ὀφείλουμε στόν Ἀριστοτέλη. Εἶναι ὅμως ἀκόμα πιά βέβαιο ὅτι πολύ πρὶν τόν Ἀριστοτέλη εἶχαν ἀναπτυχθεῖ στήν ἀρχαία Ἑλλάδα τεχνικές κατασκευῆς καί ἐλέγχου ἐπιχειρημάτων πού ἡ τελειότητά τους φαίνεται τόσο ἐκπληκτική ὅσο

* Τῆ μέθοδο αὐτή διδασκαλίας τῆς ρητορικῆς περιγράφει σύντομα καί ἐπικρίνει ὁ Ἀριστοτέλης, *Π. Σοφ.* Ἐλ. 33, 183^b 36 ἐπ.

** Ἡ ἐπιλογή, φυσικά, δέν εἶναι τυχαία. Ἡ Ὠραία Ἑλένη ἀποτελοῦσε 'σημεῖον ἀμφιλεγόμενον' τουλάχιστον ἀπό τήν ἐποχή τῆς *Παλινοφδίας* τοῦ Στησίχορου. Φαίνεται ὅμως ὅτι τό ἐγκώμιό της ἀπό τόν Γοργία προκάλεσε νέο ἐνδιαφέρον γιά τήν ὑπόθεσή της. Ἐκτός ἀπό τήν κάπως πενιχρή ἀπομίμηση τοῦ Ἰσοκράτη στήν *Ἑλένη* του, ὑπάρχουν ἡ ὁμώνυμη τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη καί ὁ ὑπέροχος ὅσο καί προκλητικός λόγος τῆς ἠρώιδας στίς *Τρωάδες* (914 ἐπ.), γιά νά δείξουν τί ἀπήχηση εἶχε ἡ προσωπικότητά της στό κοινό τῆς ἐποχῆς. Ἡ ὑπόθεση τοῦ Παλαμήδη ἦταν λιγότερο περιβόητη (ὑπάρχουν πάντως μαρτυρίες ὅτι καί οἱ τρεῖς μεγάλοι τραγικοί ἔγραψαν τραγωδίες μέ τίτλο τό ὄνομά του) ἀλλά ιδιαίτερα πρόσφορη, δεδομένου ὅτι τό πρόσωπο αὐτό, ὅπως ἄλλωστε καί ὁ κατηγορός του Ὀδυσσεύς, ἦταν φημισμένοι κυρίως γιά τή σοφία τους καί τή δεξιοτεχνία τους στό χειρισμό τοῦ λόγου. Μέχρις ἐμᾶς ἔχει φτάσει καί ἕνας λόγος - κατηγορία τοῦ Παλαμήδη ἀπό τόν Ὀδυσσεύς, ὁ ὁποῖος φέρεται ὡς ἔργο ἑνός μαθητῆ τοῦ Γοργία, τοῦ Ἀλκιδάμαντα. Δίκαια πιά φημισμένο, τό ἔργο τοῦ Γοργία κατέστη πρότυπο γιά τούς λογογράφους καί ὁ ἀπόηχός του ὑπάρχει καί στίς δύο Ἑσκρατικές Ἀπολογίες (βλ. Ξενοφ., Ἀπολ. Σ. 26 - 27 καί Πλάτωνος, Ἀπολ. Σ. 41B).

καί οἱ ἐξαιρετικές ἱκανότητες ἀφηρημένης σκέψης πού συναντᾶμε ἤδη στήν ἀρχαϊκή περίοδο. Μνημεῖα τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς ἔχουμε στούς προσεκτικά διαρθρωμένους λόγους τῶν θεῶν καί τῶν ἡρώων στά ὁμηρικά ἔπη, στά πρό-ωρα ἐπιτεύγματα τῶν ἐλληνικῶν μαθηματικῶν, στή δομή καί στήν ἐκλεπτυσμένη συλλογιστική σέ περικοπές κλασικῶν τραγωδιῶν καί στά ἔργα τῶν παλαιότερων ρητόρων, μεταξύ τῶν ὁποίων σημαίνουσα θέση κατέχει ὁ Γοργίας. Σήμερα γίνεται συνήθως δεκτό ὅτι ἀποφασιστικό ρόλο στή ραγδαία ἐξέλιξη τῆς τεχνικῆς τῆς ἐπιχειρηματολογίας κατά τήν ἀρχαϊκή ἐποχή, πέρα ἀπό τούς κοινωνικούς παράγοντες, εἶχε ἡ λεγόμενη ‘ἐλεατική διαλεκτική’, μία μέθοδος τήν ὁποία ὁ Ζήνων, ὁ ‘Ἐλεατικός Παλαμήδης’ (Πλάτ., *Φαῖδρ.* 261D), χρησιμοποίησε μέ περισσή δεξιοτεχνία. Δέν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος νά ἐκτεθεῖ σέ τί συνίσταται ἡ μέθοδος αὐτή. Θά περιορισθῶ νά ἀναφέρω ὡς χαρακτηριστικά τῆς τῆ συστηματικῆς χρήσης τῶν ἀρχῶν τῆς ἀντίφασης καί τῆς ἀρχῆς τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως, μέ συνέπεια μία σταθερή προτίμηση στίς ἔμμεσες ἀποδείξεις.

Ὁ Γοργίας μέ τό *Περὶ τοῦ Μῆ Ὄντος*, ἓνα ἐντυπωσιακό *tour de force*, φαίνεται νά ὀδηγεῖ τήν ἐλεατική θεωρία τοῦ ὄντος κυριολεκτικά *εἰς ἄτοπον* χρησιμοποιώντας ἐλεατικά ἐργαλεῖα. Ἡ ἐπιδεικτική του ἀδιαφορία γιά τά συγκεκριμένα συμπεράσματα στά ὁποῖα ὀδηγεῖται κάθε φορά ἡ ἐπιχειρηματολογία του ἔχει σκανδαλίσει τούς κατά καιρούς ἐρμηνευτές, ἐναρμονίζεται ὁμως ἀπόλυτα, πιστεύω, μέ τήν οὐδέτερη στάση πού φημιζόταν ὅτι κρατοῦσε ἀπέναντι στά καντά ἠθικά προβλήματα τοῦ καιροῦ του (βλ. Πλάτ., *Μέν.* 95C καί ἰδίως τόν ἐπώνυμο διάλογο στόν ὁποῖο καί καταγγέλλεται ἡ οὐδετερότητα αὐτή μέ ὀξύτητα). Σκοπός τοῦ ρήτορα δέν ἦταν νά διατυπώσῃ φιλοσοφικές θεωρίες, νά κάνει ὄντολογία ἢ ἠθική. Ἦθελε μόνο νά παράσχει τά μέσα, τά ἐπιχειρήματα, πού θά μπορούσαν νά ὑποστηρίξουν ἢ νά καταρρίψουν... ἀδιάφορο... τέτοιες θεωρίες, ἢ καί ὁποιαδήποτε ἄλλη θέση. Στούς δύο λόγους τοῦ ὁ Γοργίας χρησιμοποιοῖ γιά τόν ἴδιο σκοπό τά ἴδια μέσα. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ χρήση — στήν περίπτωση τῆς *Ἀπολογίας*, θά μπορούσε κανεῖς νά πεῖ, ἂν ξεχνοῦσε τό σκοπό τοῦ ἔργου, ἡ κατάχρηση — τῆς ἀρχῆς τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως, ὅπως καί τό γεγονός ὅτι ἡ θέση τῆς ὑπεράσπισης ‘ἀποδεικνύεται’ καί στίς δύο περιπτώσεις μέ ἔμμεσο τρόπο, μέ τήν *εἰς ἄτοπον ἀπαγωγήν* ὅλων τῶν δυνατῶν (κατά τούς ὁμιλητές) τρόπων κατηγορίας.

Πρέπει σ’ αὐτό τό σημεῖο νά ἀναφερθῶ εἰδικότερα σέ ἓνα ἄλλο στοιχεῖο τῆς γοργίειας μεθόδου τό ὁποῖο φαίνεται ὅτι προέρχεται ἀπό τήν παράδοση τῆς σικελικῆς ρητορικῆς σχολῆς: τήν ἐπιχειρηματολογία *ἐξ εἰκότων* (πρβλ. Πλάτ., *Φαῖδρ.* 267A). Ὅπως φαίνεται ἀπό τήν χρησιμοποίηση τοῦ ὄρου σ’ ἓνα σημεῖο - κλειδί τοῦ *Ἐγκωμίου* (§ 5), μία ἀπό τίς χρήσεις τῶν *εἰκότων* ἀπό τόν Γοργία ἦταν ἡ χαρτογράφηση τοῦ χώρου ἀπό τόν ὁποῖο ὁ ὁμιλητής

θεωρεῖ πιθανή τὴν ἄσκησι τῆς κατηγορίας καὶ τὸν προσδιορισμὸ τῶν σημείων στήριξης τῆς θέσης τοῦ κατηγοροῦ. Αὐτὰ τὰ *εἰκότα* λοιπὸν εἶναι ποῦ συγκεντρώνουν τὰ πυρὰ τῆς υπεράσπισης. Εἶναι φυσικὰ σημαντικό ὅτι τὰ σημεῖα αὐτὰ ἐπιλέγονται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ὁμιλητὴ, πρᾶγμα ποῦ ἄλλωστε δημιουργεῖ μερικές φορές τὴν ἐντύπωση ὅτι σκιαμαχεῖ. Ὅσο πειστικότερα ὅμως εἶναι τὰ 'φαντάσματα' αὐτὰ, τόσο πιὸ ἐντυπωσιακὴ εἶναι καὶ ἡ ἀνατροπὴ τους ἀπὸ τὴν υπεράσπιση.

Τὸ τυπικὸ εἶδος ἐπιχειρήματος ποῦ χρησιμοποιεῖται στοὺς λόγους ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς *τόπος ἐκ διαιρέσεως* (*Ρητορικὴ* 1398^a 30 ἐπ.) καὶ ἀποτελεῖ, ἀπὸ μερικές ἀπόψεις, τὸν πρόδρομο τῆς περίφημης διαιρετικῆς μεθόδου τῆς ὕστερης Πλατωνικῆς διαλεκτικῆς.

Ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν λόγων τοῦ Γοργία δὲν περιορίζεται στὶς μεθόδους τῆς ἐπιχειρηματολογίας του. Μέσα τους ἐκτίθενται, ἀναφέρονται, προϋποτίθενται ἢ γίνονται ὑπαινιγμοὶ σὲ θέσεις καὶ ἀπόψεις σημαντικὲς γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ φιλοσοφικοῦ κλίματος τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ., ποῦ δὲν στεροῦνται, σὲ μερικές περιπτώσεις, πρωτοτυπίας. Περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ μερικὰ ἀξιοπρόσεκτα σημεῖα:

Στὸ *Ἑλένης Ἐγκώμιον*. (Ἔργο πιὸ πλούσιο ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ καὶ πιὸ φιλόδοξο στοὺς γενικούς του στόχους.)

1. (§ 1) Ὁ περιγραφικὸς ὀρισμὸς τοῦ *κόσμου* (πρβλ. Πλάτωνος, *Μέν.* 71E ἐπ., Ἀριστοτ., *Πολιτ.* 1260^a 25, Ἰσοκράτους, *Ἑλένη* 1) σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὸν *per genus et differentiam* ὀρισμὸ τῆς ποίησης (§ 9) ποῦ μαρτυροῦν ἕναν ἐξελιγμένο προβληματισμὸ γύρω ἀπὸ τὴ φύσι τοῦ ὀρισμοῦ.
2. (§§ 8 ἐπ.) Ἡ θεωρία τοῦ λόγου ὡς *ψυχαγωγία*, ὡς καθοδηγοῦ ὀηλοῦ καὶ δυνάστη τῆς ψυχῆς.
3. (§ 9) Ἡ ἄποψη (διατυπωμένη ἕναν σχεδὸν αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὴν *Ποιητικὴ* τοῦ Ἀριστοτέλη) γιὰ τὴ μορφή τῆς ἀπήχησης τῆς ποίησης στοὺς ἀκροατὲς της.
4. (§ 11) Ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἀκριβῆ γνώση καὶ στὸ ἀποτελέσμα τῆς πειθοῦς, τὴν *δόξαν*, διάκριση ποῦ τόσο σημαντικό ρόλο ἔμελλε νὰ παίξει στὴν Πλατωνικὴ γνωσιοθεωρία (πρβλ. *Παλαμ.* Ἰστολ. §§ 3 καὶ 22 - 24).
5. (§ 13) Ἡ περιγραφή τῆς ἐναλλαγῆς τῶν κοσμολογικῶν θεωριῶν, ἢ ὅποια μᾶς φέρνει στὸ νοῦ ἀνάλογες σύγχρονες μας, λιγότερο παιγνιώδεις ἴσως, ἀλλὰ συχνὰ ἐξίσου σαρκαστικὲς.
6. (§ 14) Ὁ παραλληλισμὸς τῆς δυνάμει τοῦ λόγου μὲ ἐκείνη τῶν φαρμάκων. (Ὁ Πλάτων δὲν διστάζει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴ μέθοδο τῆς ἀναλογίας ποῦ βρίσκουμε ἐδῶ εἰς βάρος τῆς ἴδιας τῆς γοργίαιας ρητορικῆς Βλ. *Γοργ.* 465B ἐπ.).

7. (§§ 16 - 17) Οἱ ψυχολογικές παρατηρήσεις γιά τίς σχέσεις νόμου - φόβου - τέρψης - ἔρωτα, κ.τ.λ.

Στήν Ἑπίρ *Πυλαμίδου* Ἀπολογία.

1. (§ 5) Ἡ ἐφαρμογή τῆς θεμελιώδους ἐλευτικῆς γνωσιοθεωρητικῆς ἀρχῆς (πρβλ. Παρμενίδη, Ἀπόσπ. Β3DK) σέ ἓνα καθαρά πρακτικό ζήτημα.
2. (§§ 13 - 19) Ἡ ἀνάλυση τῶν κινήτρων τῶν ἀνθρώπινων πράξεων.
3. (§§ 22 - 24 κυρίως) Ἡ διάκριση εἰδέναι - δοξάζειν (πρβλ. Ἑλ. Ἐγκώμ. § 11).
4. (§ 25) Ἡ περιγραφή τῆς ἔννοιας τῆς ἀντίφασης.
5. (§§ 25 - 26) Ἡ εἰσαγωγή τῆς ἀρχῆς πού ἐπρόκειτο ἀργότερα νά καταστήσει περίφημη ὁ (Πλατωνικός) Σωκράτης μέ τή διατύπωση οὐδείς ἐκὼν ἔξαμαρτάνει (πρβλ. ἐνδεικτικά *Πρωταγ.* 345E, Ἀπολ. Σ'. 25D ἐπ., *Ἐπιτ. Μεζ.* 296C), κ.τ.λ.

Ἴσως ὁμοίως τό κυριότερο χάρισμα τῶν κομψοτεχνημάτων αὐτῶν τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας¹⁶ εἶναι ὅτι μᾶς παρέχουν πρόσβαση σέ μιὰ φάση τῆς ἱστορίας τῆς σκέψης στήν ὁποία, ὅπως διαφαίνεται καί ἀπό μερικά χωρία τοῦ Εὐριπίδη καί ἀπό τοὺς πρόιμους διαλόγους τοῦ Πλάτωνα, ὁ λόγος, μέ τίς δυνατότητες καί τίς παγίδες του, τή λογική καί τή μαγεία του, ἐνῶ ἔχει πιά ἀναδειχθεῖ σέ κυρίαρχο συντελεστή κατά τή λήψη τῶν ἀνθρώπινων ἀποφάσεων, δέν ἔχει ἀκόμα ζευχθεῖ στό ἄρμα κάποιου μεγαλόπνοου φιλοσοφικοῦ συστήματος ἢ κάποιου πολιτικοῦ ιδεώδους, ἀλλά ἐπιχειρηματολογεῖ, ἀνασκευάζει, ἀγωνίζεται, συγκινεῖ καί τέρπει τοὺς ἀποδέκτες του ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις καί τίς ἐπιδιώξεις τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐκφορᾶς του. Ἀπό τή σκοπιὰ αὐτή ὁ Γοργίας εἶναι γνήσιο παιδί --- καί γιά μερικούς τό 'τρομερό' παιδί --- τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ διαφωτισμοῦ.

Ἡ διάρθρωση καί τῶν δύο λόγων εἶναι ἀπλή καί σαφής, προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιά τήν εὐκόλη ἀπομνημόνευσή τους τόσο ἀπό τοὺς μαθητές τῶν ρητορικῶν σχολῶν ὅσο καί ἀπό τόν κοινό ἀκροατή. Θά μπορούσε νά ἀποδοθεῖ σχηματικά ὡς ἐξῆς:

¹⁶Ἡ κριτική δέν ὑπῆρξε πάντα εὐμενής ἀπέναντι στοὺς δύο λόγους, κυρίως, νομίζω, ἐπειδὴ τοὺς ἔκρινε μέ μέτρα πού εἶχαν διαμορφωθεῖ γιά νά ἀποτιμήσουν τά ἔργα τῶν μεγάλων ἀττικῶν ρητόρων τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα. Κάποιο ρόλο ἐπαιξε καί ὁ χαρακτηρισμός τοῦ γοργίου ἐφους ὡς *γυμναστῆς*, δηλαδή ἐξεζητημένου, ἀπό τόν Ἀριστοτέλη (βλ. λ.χ. *Ρητορική* 1405^b 34 καί 1406^b 4). Ὅμως ἡ ἀποτίμησή ἐδῶ πρέπει νά γίνει μέ ἀναφορά στοὺς στόχους τοῦ συγγραφέα τους. Ὁ Γοργίας, σάν τοὺς παλιούς ὀρολογοποιούς, δουλεύει προσεκτικά κάθε ἐπιμέρους λεπτομέρεια τοῦ λόγου του ἔτσι ὥστε νά ἐξυπηρετεῖ τή λειτουργία τοῦ συνολικοῦ ἐπιχειρηματολογικοῦ 'μηχανισμοῦ', ὁ ὁποῖος μέ τή σειρά του ἐπιτελεῖ τό ἔργο του μέ ἀξιοζήλευτη ἀκρίβεια καί ἀποτελεσματικότητα.

Α. Ἐλένης Ἐγκώμιον

1. Προίμιο §§ 1 - 2
2. Ἐγκώμιον §§ 3 - 5
3. Ὑπεράσπιση
 - α. Ἀνάγκη § 6
 - β. Βία § 7
 - γ. Λόγος §§ 8 - 14
 - δ. Ἔρως §§ 15 - 19
4. Ἀνακεφαλαίωση § 20
5. Ἐπίλογος § 21

Β. Ὑπὲρ Παλαμήδους Ἀπολογία

1. Προίμιο §§ 1 - 3
2. Πρόθεσις §§ 4 - 5
3. Ἀνασκευὴ τῆς Κατηγορίας
 - α. Ἀδυνατότητα διάπραξης τοῦ ἀδικήματος
 - (i) Ἀνυπαρξία εὐκαιρίας §§ 6 - 10
 - (ii) Ἀδυναμία ἐκτέλεσης §§ 11 - 12
 - β. Ἐλλειψὴ κινήτρου §§ 13 - 21
4. Ἀποστροφή πρὸς τὸν Κατήγορον
 - α. Γνώσις καὶ Πίστις §§ 22 - 24
 - β. Ἀντιφατικότητα τῆς Κατηγορίας §§ 25 - 26
 - γ. Παράρτημα: Ἀποφυγὴ Ἀντικατηγορίας § 27
5. Ἀποστροφή πρὸς τοὺς Δικαστές
 - α. Ὁ χαρακτήρας τοῦ κατηγορουμένου §§ 28 - 32
 - β. Οἱ βάσεις τοῦ δικαστικοῦ σκεπτικοῦ §§ 33 - 34
 - γ. Ὁ κίνδυνος τῆς ἀδικίας §§ 35 - 36
6. Ἐπίλογος § 37

Τὸ ἀρχαῖο κείμενον ποῦ δημοσιεύεται ἐδῶ ἔχει σκοπὸ τὴν ὑποβοήθησιν τοῦ ἀναγνώστη τῆς μετάφρασις ποῦ παρατίθεται. Βασίζεται ἐπὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν H. Diels καὶ W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker* II°, Berlin 1952 (=v), σσ. 288 - 303, ὅπου οἱ λόγοι ἐμφανίζονται ὡς ἄποσπάσματα 11 καὶ 11a τοῦ Γοργία. Δύο εἶναι τὰ χειρόγραφα στὰ ὅποια στηρίζεται ἡ ἔκδοσις v: ὁ κώδικας Crippsianus v. Burneianus 75 (15ος αἰ.) (=A)* καὶ ὁ Palatinus Heidelbergensis 88 (;12ος αἰ.) (=X), οἱ ὅποιοι μαρτυροῦν μὴ παράδοσιν μὲ σημαντικὰς ἐλλείψεις καὶ φθορὰς (ὁ δεῦτερος μάλιστα περιέχει μόνον τὸ Ἐλένης Ἐγκώμιον). Γιὰ νὰ ἀποκατασταθεῖ τὸ κείμενον ἐπὶ μορφῇ

*Ὁ F. Donadi σὲ μίαν σειράν ἀπὸ δημοσιεύματά του (βλ. Βιβλιογραφία) ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ κώδικας Ambrosianus H 52 supp. ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον τοῦ A.

πού ἐκτίθεται ἐδῶ χρειάστηκαν πολλοί αἰῶνες φιλολογικῆς ἐπεξεργασίας, ἓνα τμήμα τῆς ὁποίας θεωρήθηκε σκόπιμο νά παρουσιαστεῖ μέ τή μορφή περιληπτικοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος. Οἱ ἀναγνώσεις τῶν χειρογράφων εἶναι παρμένες ἀπό τόν apparatus τῆς ν' τό ἴδιο ἰσχύει κατά κανόνα καί γιά τίς παλαιότερες ἐκδόσεις οἱ ὁποῖες μνημονεύονται, ὅπως στήν ν, μέ τό ὄνομα τοῦ ἐκδότη. Στό ὑπόμνημα ἀναφέρονται μ ὀ ν ο ν οἱ περιπτώσεις ὅπου στό κείμενο ἀκολουθεῖται μιὰ γραφή διαφορετική ἀπό τήν ἀρχική γραφή τοῦ χειρογράφου (ἤ, στήν περίπτωση τοῦ *Ἐγκωμίου*, καί τῶν δύο χειρογράφων' σέ ὅποιο σημεῖο ἔχει γίνει διόρθωση πάνω στό ἴδιο τό χειρόγραφο, ἢ ἀρχική γραφή δηλώνεται μέ τά στοιχεῖα Α¹ καί Χ¹) ἢ ἀπό ἐκείνη τῆς ἐκδόσης ν. Ἀποκλίσεις πού ἀφοροῦν τήν ὀρθογραφία ἢ τή στίξη δέν μνημονεύονται. Ἀπό τίς νεότερες ἐκδόσεις ἐλήφθησαν ὑπόψη οἱ ἑξῆς: L. Radermacher, *Artium Scriptores: Reste der voraristotelischen Rhetorik, Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie*, 227, 3, Wien 1951 (= Radermacher), σσ. 52 - 57 καί 59 - 66, καί M. Untersteiner, *Sofisti, testimonianze e frammenti II²*, Firenze 1961, σσ. 88 - 135. Δέν μπόρεσα, δυστυχῶς, νά συμβουλευτῶ τήν ἐκδοση τοῦ Pedro C. Tapia Zúñiga, *Gorgias: Fragmentos. Introd., trad. y notas*, México 1980.

Οἱ γωνίες (<>) δηλώνουν χάσματα στό παραδεδομένο ἀπό τά χειρόγραφα κείμενο, τά ὁποῖα ἔχουν συμπληρωθεῖ ἀπό μεταγενέστερους μελετητές στήν προσπάθειά τους νά προσεγγίσουν τήν ἀρχική του μορφή. Οἱ ἀγκύλες ([]) δηλώνουν ἐξοβελιστέες προσθήκες στή χειρόγραφη παράδοση, οἱ ὁποῖες πρέπει νά παραλείπονται κατά τήν ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου καί δέν ἀποδίδονται στή μετάφραση. Μέ τό σημεῖο r δηλώνονται οἱ ἀποδεκτές διορθώσεις πού περιέχονται στό ἀπόγραφο.

Κάθε μετάφραση τῶν λόγων τοῦ Γοργία εἶναι ἐξαρχῆς καταδικασμένη νά εἶναι ἀνεπαρκής· τά περίφημα ρητορικά του σχήματα, τά ἀντίθετα, τά ἰσόκωλα, τά πάρισα, τά ὁμοιοτέλευτα κ.τ.λ. μποροῦν, στήν καλύτερη περίπτωση, νά γίνουν ἀντικείμενο μίμησης καί, στή χειρότερη, παρωδίας· ὅπως δῆποτε πάντως ἢ ἀπόδοσή τους, ὅταν εἶναι ἐφικτή, ξεπερνάει τά ὅρια τῆς μετάφρασης. Ὅμως τά λεγόμενα 'ἐπιφανειακά' καί τά ἠχητικά στοιχεῖα ἀποτελοῦν γιά τόν γοργίειο λόγο συστατικά γνωρίσματα. Ἡ διάκριση ἀνάμεσα σέ μορφή καί περιεχόμενο, ἄν σέ ἄλλες περιπτώσεις ἔχει κάποια σημασία, στήν προκειμένη εἶναι ἀνεφάρμοστη. Ἐτσι ὁ μεταφραστής βρίσκειται μπροστά στό δίλημμα ἄν θά προτιμήσει νά κατηγορηθεῖ γιά δουλική προσήλωσις στήν ἀπόδοση μόνο τῶν μεμονωμένων λέξεων τοῦ κειμένου ἢ γιά παράφραση πού διατηρεῖ ἀπλῶς χαλαρούς δεσμούς μέ τό πρωτότυπο. Ὁ συμβιβασμός πού ἐπιχειρεῖται ἐδῶ εἶναι πιθανό νά ἀφήσει δυσανεστήμενες καί τίς δύο πλευρές. Αὐτός εἶναι ὁ κυριότερος λόγος πού δημοσιεύεται

καί τό ἀρχαῖο πρωτότυπο, ἔτσι ὥστε νά διευκολυνθεῖ ἡ κατ' ἀντιπροβολή ἀνάγνωση, πού εἶναι καί ὁ μόνος τρόπος μέ τόν ὁποῖο μπορεῖ ἡ μετάφραση αὐτή νά λειτουργήσῃ ἰκανοποιητικά*.

Θέλω νά εὐχαριστήσω καί ἐδῶ τόν Γιάννη Ἀναστασίου γιά τή βοήθειά του στή βιβλιογραφική μου ἐνημέρωση. Πολλά μεγαλύτερο εἶναι τό χρέος μου στόν Παντελεῆ Μπασάκο, στοῦ ὁποῖου τή συμπαράσταση καί τή συνεργασία ἢ μετάφραση ὀφείλει καί τήν σέ μικρό χρονικό διάστημα ὀλοκλήρωσή της καί μερικές ἀπό τίς ὅποιες ἄρειές της. Εἶναι αὐτονόητο ὅμως ὅτι ἡ εὐθύνη γιά ὅλες τίς ἀδυναμίες τῆς ἐργασίας βαρύνει ἀποκλειστικά ἐμένα.

Σάτσε, Μάιος 1983

II. ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ*^ο

A. Ἐκδόσεις (πρό τῆς ν)

1. Aldina (Isocrates), Βενετία 1531.
2. J. J. Reiske, *Oratores graeci* VIII, Λειψία 1773, σ. 91 ἐπ.
3. Ν. Δούκα, *Λόγοι τῶν Ἀττικῶν Ρητόρων* IX, Βιέννη 1813, σ. 343 ἐπ.
4. I. Bekker, *Oratores attici* V, Βερολίνο 1824, σ. 679 ἐπ.
5. G. S. Dobson, *Oratores attici* IV, Λονδίνο 1828, σ. 606 ἐπ.
6. I. G. Baiter & H. Sauppe, *Oratores attici* II, Ζυρίχη 1845, σ. 132 ἐπ.
7. C. Mueller, *Oratores attici* II, Παρίσι 1858, σ. 206 ἐπ.
8. F. Blass, *Antiphontis, Gorgiae etc. declamationes*, Λειψία 1881, 1892, 1908.
9. O. Immisch, *Gorgiae Helena* (Lietzmanns Kleine Texte 158), Βερολίνο καί Λειψία 1927.

B. Ἱστορία καί Κριτική τοῦ Κειμένου

10. K. Deichgräber, *Similia dissimilia*, 2: Zu Gorgias' Palamedes, *Rheinisches Museum für Philologie* 89 (1940), 52 - 55.

* Χρησιμοποιήθηκαν ὡς βοηθήματα οἱ ἑξῆς ξενόγλωσσες ἀποδόσεις:

J. - P. Dumont, *Les Sophistes*, Paris 1969, σσ. 83 - 102.

G. Kennedy, ἐν R. K. Sprague (ed.), *The Older Sophists*, Columbia 1972, σσ. 50 - 63.

M. Untersteiner (βλ. προηγούμενη παράγραφο).

Μιά γερμανική μετάφραση ἐτοιμάζεται αὐτό τόν καιρό ἀπό τόν Γιάννη Ἀναστασίου.

** Ἐκτός ἀπό τίς εἰδικές ἐργασίες πού ἀναφέρονται ἐδῶ, χρήσιμες πληροφορίες ὑπάρχουν σέ πολλά γενικά συγγράμματα, ὅπως, γιά παράδειγμα:

H. Gomperz, *Sophistik und Rhetorik*, Leipzig und Berlin 1912, σ. 3 ἐπ.

G. Kennedy, *The Art of Persuasion in Greece*, Princeton 1963, σ. 61 ἐπ.

W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy* III, Cambridge 1969, σ. 178 ἐπ., 192 ἐπ., 269 ἐπ.

A. Leski, *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας* (ἑλλ. μετάφραση Α. Γ. Γεωπανάκη), Θεσσαλονίκη 1964, 499 ἐπ.

11. F. Donadi, Esplorazioni alla tradizione manoscritta dell' Encomio di Elena gorgiano, *Bolletino dell'Istituto di filologia greca dell'Università di Padova* 2 (1975), 170 - 184 & 3 (1976), 225 - 253.
12. D. MacDowell, Gorgias, Alkidamas, and the Cripps and Palatine Manuscripts, *Classical Quarterly*, n.s. 11 (1961), 113 - 124.
13. S. Melikoff - Tolstoj, Zu Gorgias' »Palamedes«, *Hermes* 64 (1929), 389 - 390.
14. J. Stolpe, Les Manuscrits de Gorgias, *Eranos* 68 (1970), 55 - 60.
15. J. Sykutris, Mitteilungen zu Gorgias' Palamedes, *Philologische Wochenschrift* 47 (1927), 859 - 862.
16. J. Sykutris, Rezension von Immisch (9), *Gnomon* 4 (1928), 11 - 18.

Γ. Εἰδικές Μελέτες

α. Ἑλένης Ἐγκώμιον

17. G. Bona, Λόγος e ἀλήθεια nell' Encomio di Elena di Gorgia, *Rivista di filologia e di istruzione classica*, n.s. 52 (1974), 5 - 33.
18. L. Braun, Die schöne Helena, wie Gorgias und Isokrates sie sehen, *Hermes* 110 (1982), 158 - 174.
19. F. Donadi, Gorgia, Elena 16: Quel quattrocentocinque, *Bolletino dell'Istituto di filologia greca dell'Università di Padova* 4 (1977/78), 48 - 77.
20. A. Dosi, La definizione gorgiana della tragedia, *Rendiconti dell'Istituto Lombardo* 102 (1968), 35 - 90.
21. M. L. Orsini, La cronologia dell' "Encomio di Elena" di Gorgia e le "Troiane" di Euripide, *Dioniso*, n.s. 19 (1956), 82 - 88.
22. J. de Romilly, Gorgias et le pouvoir de la poésie, *Journal of Hellenic Studies* 93 (1973), 155 - 162.
23. Th. Rosenmeyer, Gorgias, Aeschylus, and *Apate*, *American Journal of Philology* 76 (1955) 225 - 260.

β. Ὑπὲρ Παλαμίδου Ἀπολογία

24. G. Calogero, Gorgias and the Socratic principle *nemo sua sponte peccat*, *Journal of Hellenic Studies* 77 (1957), 12 - 17. (Ἀνατύπ. ἐν J. P. Anton & G. L. Kustas (edd.), *Essays in Ancient Greek Philosophy*, New York 1971, 176 - 186.)
25. J. A. Coulter, The Relation of the *Apology of Socrates* to Gorgias' *Defense of Palamedes* and Plato's critique of gorgianic rhetoric, *Harvard Studies in Classical Philology* 68 (1964), 269 - 303.
26. E. Longi, *Osservazioni sull'Apologia di Palamede*, Palermo 1926.
27. J. Morr, Des Gorgias Palamedes und Xenophons Apologie, *Hermes* 61 (1926), 467 - 470.

28. R. Schupp, Zur Abfassungszeit des Palamedes des Gorgias, *Opuscula Philologica* 1, Wien 1926, 36 - 42.
- γ. Γενικότερα γιὰ τή ρητορική τοῦ Γοργία
29. V. Buchheit, *Untersuchungen zur Theorie des Genos Epideiktikon von Gorgias bis Aristoteles*, München 1960.
30. E. Maass, Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Prosa, 1: Über die erhaltenen Reden des Gorgias, *Hermes* 22 (1887), 566 - 581.
31. W. Nestle, Bemerkungen zu den Vorsokratikern und Sophisten, *Philologus* 67 (1908), 559 - 566.
32. M. Pohlenz, Die Anfänge der griechischen Poetik, *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, Phil. - Hist. Klasse 1920, 166 - 178.
33. J. M. Robinson, On Gorgias, E. N. Lee et al. (edd.), *Exegesis and Argument*, Studies Presented to G. Vlastos, Assen 1973, 49 - 60.
34. C. P. Segal, Gorgias and the Psychology of the Logos, *Harvard Studies in Classical Philology* 66 (1962), 99 - 155.
35. R. Vitali, *Gorgia. Retorica e filosofia*, Urbino 1971.
36. S. Wilcox, The Scope of Early Rhetorical Instruction, *Harvard Studies in Classical Philology* 53 (1942), 121 - 155.
37. F. Zucker, Der Stil des Gorgias nach seiner inneren Form, *Sitzungsberichte der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprache usw.*, 1956, 1.

ΓΟΡΓΙΟΥ ΛΟΓΟΙ

ΓΟΡΓΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ

- (1) Κόσμος πόλει μὲν εὐανδρία, σώματι δὲ κάλλος, ψυχῇ δὲ σοφία, πράγματι δὲ ἀρετή, λόγῳ δὲ ἀλήθεια· τὰ δὲ ἐναντία τούτων ἀκοσμία. ἄνδρα δὲ καὶ γυναῖκα καὶ λόγον καὶ 5 ἔργον καὶ πόλιν καὶ πρᾶγμα χρῆ τὸ μὲν ἄξιον ἐπαίνου ἐπαινοῦ τιμᾶν, τῷ δὲ ἀναξίῳ μῶμον ἐπιτιθέναι· ἴση γὰρ ἀμαρτία καὶ ἀμαθία μέμφεσθαι τε τὰ ἐπαινετὰ καὶ ἐπαινεῖν τὰ μωμητὰ.
- (2) τοῦ δ' αὐτοῦ ἀνδρὸς λέξαι τε τὸ δέον ὀρθῶς καὶ ἐλίγξαι (τὸ λεγόμενον οὐκ ὀρθῶς· προσήκει τοίνυν ἐλίγξαι) τοὺς 10 μεμφομένους Ἐλένην, γυναῖκα περὶ ἧς ὁμόφωνος καὶ ὁμόψυχος γέγονεν ἢ τε τῶν ποιητῶν ἀκουσάντων πίστις ἢ τε τοῦ ὀνόματος φήμη, ὃ τῶν συμφορῶν μνήμη γέγονεν. ἐγὼ δὲ βούλομαι λογισμὸν τινα τῷ λόγῳ δοῦς τὴν μὲν κακῶς ἀκούουσαν παῦσαι τῆς αἰτίας, τοὺς δὲ μεμφομένους ψευδο- 15 μένους ἐπιδειῖξαι καὶ δείξας τάλιθές [ἦ] παῦσαι τῆς ἀμαθίας.
- (3) ὅτι μὲν οὖν φύσει καὶ γένει τὰ πρῶτα τῶν πρώτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἢ γυνὴ περὶ ἧς ὕδεν ὁ λόγος, οὐκ ἄδηλον, οὐδὲ ὀλίγοις (δηλον). δηλον γὰρ ὡς μητρὸς μὲν Λήδας, πατρὸς δὲ τοῦ μὲν γενομένου Θεοῦ, λεγομένου δὲ Θηητοῦ. Τυν- 20 δάρεω καὶ Λιός, ὧν ὁ μὲν διὰ τὸ εἶναι ἔδοξεν, ὁ δὲ διὰ τὸ φάναι ἠλέγχθη. καὶ ἦν ὁ μὲν ἀνδρῶν κράτιστος ὁ δὲ πάντων τύραννος. (4) ἐκ τοιούτων δὲ γενομένη ἔσχε τὸ ἰσόθεον κάλλ-

9 < > Diels in apparatu: lacunam indic. v 15 ἐπιδειῖξαι AX: ἐπιδείξαι; Blass, v
δειῖξαι AX: corr. Blass [] Blass 18 < > Reiske: om. v

ΓΟΡΓΙΟΥ, ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΩΡΑΙΑΣ ΕΛΕΝΗΣ

(1) Εὐκοσμία εἶναι γιά τήν πόλη οἱ γεροὶ ἄντρες, γιά τό σῶμα ἢ ὀμορφιά, γιά τήν ψυχή ἢ σοφία, γιά τήν πράξη ἢ ἀρετή, γιά τό λόγο ἢ ἀλήθεια· καί τά ἀντίθετά τους ἀκοσμία. Τόν ἄντρα καί τή γυναῖκα, τό λόγο καί τήν πράξη, τήν πόλη καί τό πράγμα πού ἀξίζουν τόν ἔπαινο πρέπει μέ ἐπαίνους νά τά τιμᾶμε, ἐνῶ τά ἀνάξια νά τά κατακρίνουμε· γιατί εἶναι τόσο σφάλμα ὅσο καί ἀμάθεια νά κατακρίνει κανεῖς τά ἀξιέπαινα καί νά ἐπαινεῖ τά ἀξιοκατάκριτα. (2) Ὁ ἴδιος ἄνθρωπος λοιπόν εἶναι πού πρέπει καί νά πεῖ σωστά αὐτό πού πρέπει, καί νά ἀντικρούσει αὐτό πού ὄχι σωστά λέγεται· σωστό λοιπόν εἶναι νά ἀντικρούσω αὐτούς πού κατακρίνουν τήν Ἑλένη, μιά γυναῖκα γιά τήν ὁποία ἔχει ὑπάρξει ὀμόφωνη καί ὀμόψυχη καί ἡ γνώμη τῶν ἐμπνευσμένων ποιητῶν καί ἡ φήμη τοῦ ὀνόματός της, τό ὁποῖο ἔχει καταστεῖ ὑπόμνηση συμφορῶν. Ἐγώ ὀμως θέλω, βάζοντας κάποια λογική στό λόγο μου, ἀπό τή μιά μεριά αὐτήν νά τήν ἀπαλλάξω ἀπό τό νά δέχεται κατηγορίες ἄδικες, καί ἀπό τήν ἄλλη νά φανερώσω ὅτι αὐτοὶ πού τήν κατακρίνουν λένε ψέματα· καί δείχνοντας τήν ἀλήθεια νά σταματήσω τήν ἀμάθεια.

(3) Δέν εἶναι κρυφό, οὔτε σέ λίγους φανερό, ὅτι ἡ γυναῖκα τήν ὁποία αὐτός ὁ λόγος ἀφορᾷ εἶναι, ὡς πρός τή φύση καί τήν καταγωγή της, πρώτη ἀπό τοὺς πρώτους, ἄντρες καί γυναῖκες. Γιατί εἶναι γνωστό ὅτι μητέρα της ἦταν ἡ Λήδα καί πατέρα της, ὁ πραγματικός, ἕνας θεός, ἐνῶ ὁ ὑποτιθέμενος, ἕνας θνητός, ὁ Τυνδάρεως καί ὁ Δίας — ἀπό τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας πιστεύτηκε ὅτι ἦταν ἐπειδή πράγματι ἦταν, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἐπειδή τό ἰσχυρίστηκε διαψεύστηκε — καί ὁ ἕνας ἦταν ὁ ἰσχυρότερος ἀπό τοὺς ἀνθρώπους, ὁ ἄλλος βασιλιάς τῶν πάντων. (4) Ἐχοντας ἀπ' αὐτοὺς γεννηθεῖ, εἶχε ὀμορφιά ὅση οἱ

λος, ὃ λαβοῦσα καὶ οὐ λαθοῦσα ἔσχε· πλείστας δὲ πλείστοις ἐπιθυμίας ἔρωτος ἐνειργάσατο, ἐνὶ δὲ σώματι πολλὰ σώματα συνήγαγεν ἀνδρῶν ἐπὶ μεγάλοις μέγα φρονοῦντων, ὧν οἱ μὲν πλούτου μεγέθη, οἱ δὲ εὐγενείας παλαιᾶς εὐδοξίαν, οἱ δὲ
 5 ἀλκῆς ἰδίας εὐεξίαν, οἱ δὲ σοφίας ἐπικτήτου δόναμιν ἔσχον· καὶ ἦκον ἅπαντες ὑπ' ἔρωτός τε φιλονίκου φιλοτιμίας τε ἀνικῆτου. (5) ὅστις μὲν οὖν καὶ δι' ὅτι καὶ ὅπως ἀπέπλησε τὸν ἔρωτα τὴν Ἑλένην λαβῶν, οὐ λέξω· τὸ γὰρ τοῖς εἰδόσιν ἂ ἴσασι λέγειν πίστιν μὲν ἔχει, τέρεψιν δὲ οὐ φέρει. τὸν χρόνον
 10 δὲ τῷ λόγῳ τὸν τότε νῦν ὑπερβὰς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ μέλλοντος λόγου προβήσομαι, καὶ προθήσομαι τὰς αἰτίας, δι' ἃς εἰκὸς ἦν γενέσθαι τὸν τῆς Ἑλένης εἰς τὴν Τροίαν στόλον.

(6) ἢ γὰρ Τύχης βουλήμασι καὶ Θεῶν βουλευμάσι καὶ Ἀνάγκης ψηφίσμασιν ἔπραξεν ἢ ἔπραξεν, ἢ βία ἀρπασθεῖσα,
 15 ἢ λόγοις πεισθεῖσα, (ἢ ὄφει ἐρασθεῖσα). εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ πρῶτον, ἄξιός αἰτιᾶσθαι ὁ αἴτιος μόνος· Θεοῦ γὰρ προθυμίαν ἀνθρωπίνην προμηθία ἀδύνατον κωλύειν. πέφυκε γὰρ οὐ τὸ κρεῖσσον ὑπὸ τοῦ ἥσσονος κωλύεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἥσσον ὑπὸ τοῦ κρείσσονος ἄρχεσθαι καὶ ἄγεσθαι, καὶ τὸ μὲν κρεῖσσον
 20 ἠγεῖσθαι, τὸ δὲ ἥσσον ἔπεσθαι. Θεὸς δ' ἀνθρώπου κρεῖσσον καὶ βία καὶ σοφία καὶ τοῖς ἄλλοις. εἰ οὖν τῇ Τύχῃ καὶ τῷ Θεῷ τὴν αἰτίαν ἀναθετέον, [ἢ] τὴν Ἑλένην τῆς δυσκλείας ἀπολυτέον.

(7) εἰ δὲ βία ἠρπάσθη καὶ ἀνόμως ἐβιάσθη καὶ ἀδίκως
 25 ὑβρίσθη, δῆλον ὅτι ὁ (μὲν) ἠρπάσας ὡς ὑβρίσας ἠδίκησεν, ἢ δὲ ἀρπασθεῖσα ὡς ὑβρισθεῖσα ἐδυστύχησεν. ἄξιός οὖν ὁ μὲν ἐπιχειρήσας βάρβαρος βάρβαρον ἐπιχείρημα καὶ λόγῳ καὶ νό-

13 βουλήμασι A²: βουλεύμασι ut videtur A¹: βουλήματι X βουλεύματι A³: βου-
 λήμασι ut videtur A¹: κελεύσμαιτι X 15 () Immisch: (ἢ ἔρωτι ἀλοῦσαι) rv 16 αἴ-
 τιος μόνος suspic. Diels: αἰτιώμενος AXv 21 εἰ Reiske: ἢ AX 22 [] Dohree
 25 () Blass ὡς Blass: ἢ AX

Θεοί, πού τήν εἶχε πάρει χωρίς νά τήν κρύβει· προκάλεσε σέ πάρα πολλούς πάρα πολύ ἐρωτικό πάθος, καί μέ ἓνα σῶμα συγκέντρωσε σώματα πολλά ἀντρῶν πού εἶχαν ἐπιδιώξεις μεγάλες γιά μεγάλους στόχους· ἀπ' αὐτούς ἄλλοι εἶχαν μεγάλο πλοῦτο, ἄλλοι ἐνδοξη παλαιά γενιά, ἄλλοι τήν εὐρωστία τῆς δικῆς τους ἀλκῆς, ἄλλοι τῆς κατακτημένης σοφίας τή δύναμη· καί ὅλοι ἔρχονταν ὀδηγημένοι ἀπό ἄμιλλα ἐρωτική καί φιλοτιμία ἀπαράμιλλη. (5) Ποιός λοιπόν καί γιατί καί πῶς ἱκανοποίησε τόν ἔρωτά του παίρνοντας τήν Ἑλένη, δέν θά τό πῶ· γιατί τό νά λέει κανείς σ' αὐτούς πού ξέρουν αὐτά πού γνωρίζουν εἶναι πειστικό, δέν φέρνει ὅμως εὐχαρίστηση. Ἀφήνοντας τώρα μέ τό λόγο μου τόν τότε χρόνο, θά προχωρήσω στήν ἀρχή τοῦ μελλοντικοῦ μου λόγου καί θά ἐκθέσω τίς αἰτίες γιά τίς ὁποῖες ἦταν πιθανό νά ἔγινε τό ταξίδι τῆς Ἑλένης στήν Τροία.

(6) Γιατί ἔκανε ὅσα ἔκανε εἴτε ἀπό θέλημα τῆς Τύχης καί ἀπόφαση τῶν Θεῶν καί τῆς Ἀνάγκης προσταγή, εἴτε ἐπειδή ἀρπάχτηκε μέ τή βία, εἴτε ἐπειδή πείσθηκε μέ λόγια, εἴτε ἐπειδή ἀπό τή θωριά ἐρωτεύτηκε. Ἄν λοιπόν γιά τό πρῶτο, πρέπει τήν εὐθύνη νά τήν ἔχει μόνο ὁ ὑπαίτιος· γιατί εἶναι ἀδύνατον ἡ προαπόφαση τοῦ Θεοῦ νά ἐμποδιστεῖ ἀπό τήν ἀνθρώπινη προνοητικότητα. Ἀφοῦ ἀπό τή φύση του τό ἀνώτερο δέν ἐμποδίζεται ἀπό τό κατώτερο, παρά τό κατώτερο κυριαρχεῖται καί καθοδηγεῖται ἀπό τό ἀνώτερο, καί τό ἀνώτερο κυβερνᾷ ἐνῶ τό κατώτερο ἀκολουθεῖ. Ἀλλά ὁ Θεός εἶναι ἀνώτερος ἀπό τόν ἄνθρωπο καί ὡς πρός τή βία καί ὡς πρός τή σοφία καί ὡς πρός τά ὑπόλοιπα. Ἄν λοιπόν πρέπει νά ἀποδώσουμε τήν εὐθύνη στήν Τύχη καί στό θεό, τήν Ἑλένη πρέπει νά τήν ἀπαλλάξουμε ἀπό τήν καταισχύνη.

(7) Ἄν ὅμως τήν ἀρπάξαν μέ τή βία καί ἄσκησαν πάνω της βία παράνομη καί προπηλακίσθηκε ἄδικα, εἶναι φανερό ὅτι αὐτός πού τήν ἄρπαξε τῆς ἔκανε μέ τήν προσβολή του κακό, ἐνῶ ἐκείνη πού τήν ἄρπαξαν ὑπέφερε ἀπό τήν προσβολή. Ἀξίζει λοιπόν ὁ βάρβαρος πού διέπραξε τό βάρβαρο ἐγκρί-

μῶ καὶ ἔργῳ λόγῳ μὲν αἰτίας, νόμῳ δὲ ἀτιμίας, ἔργῳ δὲ
 ζημίας τυχεῖν· ἢ δὲ βιασθεῖσα καὶ τῆς πατρίδος στερηθεῖσα
 καὶ τῶν φίλων ὀρφανισθεῖσα πῶς οὐκ ἂν εἰκότως ἐλεηθεῖη
 μᾶλλον ἢ κακολογηθεῖη; ὁ μὲν γὰρ ἔδρασε δεινά, ἢ δὲ ἔπαθε·
 5 δίκαιον οὖν τὴν μὲν οἰκτιῖραι, τὸν δὲ μισῆσαι.

(8) εἰ δὲ λόγος ὁ πείσας καὶ τὴν ψυχὴν ἀπατήσας, οὐδὲ
 πρὸς τοῦτο χαλεπὸν ἀπολογήσασθαι καὶ τὴν αἰτίαν ἀπολύ-
 σασθαι ὧδε. λόγος δυνάστης μέγας ἐστίν, ὃς σμικροτάτῳ σώ-
 ματι καὶ ἀφανεστάτῳ θειότατα ἔργα ἀποτελεῖ· δύναιται γὰρ
 10 καὶ φόβον παῦσαι καὶ λύπην ἀφελεῖν καὶ χαρὰν ἐνεργάσασθαι
 καὶ ἔλεον ἐπαυξῆσαι. ταῦτα δὲ ὡς οὕτως ἔχει δείξω· (9) δεῖ
 δὲ καὶ δόξαν δεῖξαι τοῖς ἀκούουσι· τὴν ποιῆσιν ἀπασαν καὶ
 νομίζω καὶ ὀνομάζω λόγον ἔχοντα μέτρον· ἣς τοὺς ἀκούοντας
 εἰσηλθε καὶ φρίκη περίφοβος καὶ ἔλεος πολύδακρον καὶ πό-
 15 θος φιλοπενθής, ἐπ' ἀλλοτρίων τε πραγμάτων καὶ σοιμάτων
 εὐτυχίαις καὶ δυσπραγίαις ἰδιόν τι πάθημα διὰ τῶν λόγων ἔπα-
 θεν ἢ ψυχῆ. φέρε δὴ πρὸς ἄλλον ἀπ' ἄλλον μεταστῶ λόγον.
 (10) αἱ γὰρ ἐνθεοὶ διὰ λόγων ἐπωδαὶ ἐπαγωγοὶ ἠδονῆς, ἀπα-
 γωγοὶ λύπης γίνονται· συγγνωμένη γὰρ τῇ δόξῃ τῆς ψυχῆς
 20 ἢ δύναμις τῆς ἐπωδῆς ἔθελξε καὶ ἔπεισε καὶ μετέστησεν αὐ-
 τὴν γοητεία. γοητείας δὲ καὶ μαγείας δισσαὶ τέχναι εἴρηται,
 αἱ εἰσι ψυχῆς ἁμαρτήματα καὶ δόξης ἀπατήματα. (11) ὅσοι
 δὲ ὅσους περὶ ὅσων καὶ ἔπεισαν καὶ πείθουσι δὲ ψευδῆ λόγον
 πλάσαντες. εἰ μὲν γὰρ πάντες περὶ πάντων εἶχον τῶν (τε)
 25 παροιχομένων μνήμην τῶν τε παρόντων (ἐννοίαν) τῶν τε
 μελλόντων πρόνοιαν, οὐκ ἂν ὁμοίως [ὁμοίως ἦν] ὁ λόγος ἠπάτα.
 νῦν γε οὔτε μνησθῆναι τὸ παροιχόμενον οὔτε σκέψασθαι τὸ

4 κακολογηθεῖη A²: ἀπολογηθεῖη A¹ 5 οἰκτιῖραι ε, Blass: οἰκτιῖραιν AX 12 δό-
 ξαν scripsi: δόξη AXv 24 () Blass 25 () Blass 26 ὁμοίως ἦν (ὡν X) AX
 ut glossam seclusi: tenet v ἠπάτα Immisch: ἦ τα A: εἰ τα X¹: ἦ τα X²: οἷς τα v

ρημα καί μέ τό λόγο καί μέ τό νόμο καί μέ τίς πράξεις, καί νά κατηγορηθεῖ μέ τό λόγο καί νά ἀτιμασθεῖ μέ τό νόμο καί νά βλαφθεῖ μέ πράξεις· ἐνῶ αὐτή πού ἔπεσε θύμα βίας καί στερήθηκε τήν πατρίδα της καί ἀπορφανίστηκε ἀπό τούς φίλους της, τί, δέν εἶναι σωστό νά τή λυπηθοῦμε μᾶλλον παρά νά τήν κακολογοῦμε; Γιατί αὐτός διέπραξε πράγματα φοβερά, ἐνῶ ἐκείνη τά ὑπέστη· εἶναι λοιπόν σωστό νά πονέσουμε αὐτήν καί νά μισήσουμε ἐκεῖνον.

(8) Ἐάν ὅμως ἦταν ὁ λόγος πού τήν ἔπεισε καί τήν ψυχή της ἐξαπάτησε, οὔτε σ' αὐτή τήν περίπτωση εἶναι δύσκολη ἡ ὑπεράσπιση καί ἡ ἀνασκευή τῆς κατηγορίας ὡς ἐξῆς: Ὁ λόγος εἶναι ἕνας μέγας δυνάστης, πού ἐνῶ ἔχει τό πιό μικρό καί ἀφανές σῶμα, ἐπιτελεῖ τά ἔργα τά πιό θεϊκά· γιατί μπορεῖ καί τό φόβο νά σταματήσῃ καί τή λύπη νά ἀφανίσῃ καί χαρά νά προκαλέσῃ καί τόν οἶκτο νά αὐξήσῃ. Καί θά δείξω ὅτι ἔτσι εἶναι αὐτά. (9) Πρέπει νά φανερώσω στούς ἀκροατές μου τήν ἀποψή μου· ὅλη τήν ποίηση θεωρῶ καί ὀνομάζω λόγο πού ἔχει μέτρο· ὅποιοι τήν ἀκοῦν, εἰσχωρεῖ μέσα τους φρίκη γεμάτη φόβο, οἶκτος ὅλο δάκρυα, πόθος ὅλο λαχτάρα, καί ἡ ψυχή, μέ τά λόγια, παθαίνει ἡ ἴδια αὐτό πού ξένα πράγματα καί σώματα παθαίνουν στίς εὐτυχίες καί στίς δυστυχίες τους. Ἐς στραφῶ τώρα ἀπό τόν ἕνα λόγο στόν ἄλλο. (10) Καί οἱ θεϊκές ἐπωδές πού λέγονται μέ λόγια προξενοῦν ἡδονή καί διώχνουν τή λύπη· γιατί ὅταν ἡ δύναμη τῆς ἐπωδῆς ἀναμειχθεῖ μέ τήν πίστη τῆς ψυχῆς, τή θέλγει, τήν πείθει καί τή μεταβάλλει μέ τή μαγεία της. Καί ἔχουν ἐφευρεθεῖ δύο εἰδῶν τέχνες τῆς γοητείας καί τῆς μαγείας, οἱ ὁποῖες συνίστανται σέ σφάλματα τῆς ψυχῆς καί ἐξαπατήσεις τῆς πίστεως. (11) Καί ὅσοι ἔχουν πείσει ἢ πείθουν τόσους καί τόσους γιά τόσα πράγματα, τό κάνουν πλάθοντας ἕναν ψευδή λόγο. Γιατί ἄν οἱ πάντες εἶχαν γιά τά πάντα, μνήμη γιά τά περασμένα, συνείδηση γιά τά παρόντα καί πρόγνωση γιά τά μελλοντικά, ὁ λόγος δέν θά ἐξαπατοῦσε ἔτσι· στήν πραγματικότητα ὅμως δέν εἶναι εὐκολο οὔτε νά θυμόμαστε τό παρελθόν, οὔτε νά ἔχουμε γνώση

παρὸν οὔτε μαρτεύσασθαι τὸ μέλλον ἐνπόρως ἔχει ὥστε περὶ
 τῶν πλείστων οἱ πλείστοι τὴν δόξαν σύμβουλον τῇ ψυχῇ
 παρέχονται. ἡ δὲ δόξα σφαλερὰ καὶ ἀβέβαιος οὔσα σφαλραῖς
 καὶ ἀβεβαίοις ἐντυχίαις περιβάλλει τοὺς αὐτῇ χρωμένους.
 5 (12) τίς οὖν αἰτία κωλύει καὶ τὴν Ἑλένην νομίσει ἐλθεῖν
 ὁμοίως ἀκουσαν ὥσπερ εἰ βιατήρων βία ἠσπιάσθη; ἡ γὰρ τῆς πει-
 θοῦς ἕξις, καίτοι εἰ ἀνάγκης εἶδος ἔχει μὲν οὐ, τὴν δὲ δόξαμιν
 τὴν αὐτὴν ἔχει. λόγος γὰρ ψυχὴν ὁ πείσας, ἦν ἔπεισεν, ἠνάγκ-
 10 ασε καὶ πιθέσθαι τοῖς λεγομένοις καὶ συναινέσαι τοῖς ποι-
 ουμένοις. ὁ μὲν οὖν πείσας ὡς ἀναγκάσας ἀδικεῖ, ἡ δὲ πει-
 σθεῖσα ὡς ἀναγκασθεῖσα τῷ λόγῳ μάτην ἀκούει κακῶς.
 (13) ὅτι δ' ἡ πειθὴ προσιοῦσα τῷ λόγῳ καὶ τὴν ψυχὴν ἰτεριώ-
 σατο ὅπως ἐβούλετο, χρὴ μαθεῖν πρῶτον μὲν τοὺς τῶν μετω-
 ρολόγων λόγους, οἵτινες δόξαν ἀντὶ δόξης τὴν μὲν ἀγιλόμηροι
 15 τὴν δ' ἐνεργασάμενοι τὰ ἄπιστα καὶ ἄδηλα φαίνεσθαι τοῖς
 τῆς δόξης ὄμμασιν ἐποίησαν· δεύτερον δὲ τοὺς ἀναγκάσιους
 διὰ λόγων ἀγῶνας, ἐν οἷς εἷς λόγος πολὺν ὄχλον ἔτερεν καὶ
 ἔπεισε τέχνη γραφεῖς, οὐκ ἀληθεία λεχθεῖς· τρίτον (δὲ) γι-
 λοςόφων λόγων ἀμίλλας, ἐν αἷς δείκνυται καὶ γνώμης τάχος
 20 ὡς εὐμετάβολον ποιοῦν τὴν τῆς δόξης πίστιν. (14) τὸν αὐ-
 τὸν δὲ λόγον ἔχει ἢ τε τοῦ λόγου δόξαμιν πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς
 τάξιν ἢ τε τῶν φαρμάκων τάξις πρὸς τὴν τῶν σωματίων γί-
 σιν. ὥσπερ γὰρ τῶν φαρμάκων ἄλλους ἄλλα χυμοὺς ἐκ τοῦ
 σώματος ἐξάγει, καὶ τὰ μὲν νόσον τὰ δὲ βίον παύει, οὕτως
 25 καὶ τῶν λόγων οἱ μὲν ἐλύπησαν, οἱ δὲ ἔτερεσαν, οἱ δὲ ἐφόβη-
 σαν, οἱ δὲ εἰς θάρσος κατέστησαν τοὺς ἀκούοντας, οἱ δὲ πειθοῖ
 τινι κακῇ τὴν ψυχὴν ἐφαρμάκευσαν καὶ ἐξεγοιήτευσαν.

(15) καὶ ὅτι μὲν, εἰ λόγῳ ἐπείσθη, οὐκ ἠδίκησεν ἀλλ' ἠτό-

4 ἐντυχίαις r : ἀτυχίαις AX 5 νομίσει ἐλθεῖν coniecti : ἦμος ἦλθεν AXv 6 ἀκου-
 σαν Blass : ἂν οὐ νέαν οὔσαν AXv βιατήρων Diels : βιατήριον AXv βία Blass :
 βία AXv ἡ scripsi : τὸ AXv 7 ἕξις scripsi : ἕξις A¹ : ἕξις ὁ δὲ νοῦς A²v :
 ἕξιν ὁ δὲ νοῦς X ἀνάγκης εἶδος ἔχει μὲν οὐ Croiset : ἀνάγκη ὁ εἶδος ἔχει μὲν οὐν
 Av : ἀνάγκη ὄνειδος ἔχει μὲν οὐν X 9 πιθέσθαι Blass : πείθεσθαι AX 18 () r
 23 ἄλλα χυμοὺς r : ἀλλαχοῦ AX

τοῦ παρόντος, οὔτε νὰ μαντεύουμε τό μέλλον· ἔτσι, γιά τά περισσότερα ζητήματα οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἔχουν σύμβουλο τῆς ψυχῆς τους τήν πίστη. Ἐπειδή ὅμως ἡ πίστη εἶναι σφαλερή καί ἀβέβαιη, ὀδηγεῖ ὅσους τή χρησιμοποιοῦν σέ σφαλερές καί ἀβέβαιες ἐπιτυχίες. (12) Ποιά αἰτία λοιπόν μᾶς ἐμποδίζει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἡ Ἑλένη ἦρθε στήν Τροία χωρίς τή θέλησή της, τό ἴδιο ὅπως ἂν ἀρπάχτηκε ἀπό ἀπαγωγέων τή βία; Ἀφοῦ ἡ ἐπίδραση τῆς πειθοῦς, ἂν καί δέν ἔχει τοῦ ἐξαναγκασμοῦ τή μορφή, ἔχει τήν ἴδια μ' αὐτόν δύναμη. Γιατί ὁ λόγος πού ἔπεισε τήν ψυχή ἐξανάγκασε καί αὐτήν τήν ὁποία ἔπεισε νὰ πιστέψει αὐτά πού λέχθηκαν καί νὰ συγκατατεθεῖ σ' αὐτά πού ἐγιναν. Αὐτός λοιπόν πού τήν ἔπεισε, ἐφόσον τήν ἐξανάγκασε, διέπραξε ἀδίκημα, ἐνῶ αὐτή πού πείσθηκε, ἐφόσον ἀπό τό λόγο ἐξαναγκάστηκε, λάθος κατηγορεῖται. (13) Καί γιά νὰ ἀντιληφθεῖ κανεῖς ὅτι ἡ πειθῶ, ὅταν προστεθεῖ στό λόγο προκαλεῖ καί στήν ψυχή τήν ἐντύπωση πού θέλει, πρέπει νὰ μελετήσῃ, πρῶτον, τά λόγια τῶν κοσμολόγων, οἱ ὁποῖοι, ἀντικαθιστώντας τή μιᾶ πεποίθηση μέ τήν ἄλλη, ἀπορρίπτοντας τή μιᾶ καί ἐφαρμόζοντας τήν ἄλλη, καθιστοῦν τά ἀπίστευτα καί ἄδηλα φανερά στά μάτια τῆς πίστεως· δεύτερον, τοῦς ὑποχρεωτικούς στοῦς δικαστικούς ἀγῶνες λόγους, ὅπου ἕνας μέ τέχνη γραμμένος λόγος τέρπει καί πείθει ἕνα μεγάλο πλῆθος, κι ἄς μή λέει τήν ἀλήθεια· καί τρίτον, τοῦς διαγωνισμούς τῶν φιλοσοφικῶν λόγων, στοῦς ὁποίους φανερώνεται καί ὅτι ἡ ταχύτητα τῆς σκέψης κάνει εὐμετάβλητη τήν πίστη σέ μιᾶ πεποίθηση. (14) Καί ἡ δύναμη τοῦ λόγου εἶναι γιά τήν ψυχή ὅ,τι τά φάρμακα γιά τή φύση τῶν σωμάτων. Γιατί ὅπως κάθε φάρμακο ἐξάγει ἀπό τό σῶμα διαφορετικούς χυμούς, καί ἄλλα σταματοῦν τήν ἀρρώστια ἐνῶ ἄλλα τή ζωή, ἔτσι καί οἱ λόγοι, ἄλλοι προκαλοῦν λύπη, ἄλλοι εὐχαρίστηση, ἄλλοι φόβο, ἄλλοι δίνουν στοῦς ἀκροατές τους θάρρος, καί ἄλλοι φαρμακώνουν καί μαγεύουν τήν ψυχή μέ ἕνα εἶδος δόλιας πειθοῦς.

(15) Εἶπαμε λοιπόν ὅτι ἂν πείσθηκε μέ λόγο, δέν ἔκανε ἀδί-

χησεν, εἴρηται· τὴν δὲ τετάρτην αἰτίαν τῷ τετάρτῳ λόγῳ
 διέξειμι. εἰ γὰρ ἔρως ἦν ὁ ταῦτα πάντα προύξας, οὐ χαλεπῶς
 διαφεύξεται τὴν τῆς λεγομένης γεγοῆναι ἁμαρτίας αἰτίαν. ἂ
 γὰρ ὀρθῶμεν, ἔχει φύσιν οὐχ ἦν ἡμεῖς θέλομεν, ἀλλ' ἦν ἔκα-
 5 στον ἔτυχε· διὰ δὲ τῆς ὀφείας ἢ ψυχῆ καὶ τοῖς τρόποις τρ-
 ποῦται. (16) αὐτίκα γὰρ ὅταν πολέμια σώματα καὶ πολέ-
 μιον ἐπὶ πολεμίας ὀπλίσει κόσμον χαλκοῦ καὶ σιδήρου, τοῦ
 μὲν ἀλεξιτήρια τοῦ δὲ προβλήματα, [εἰ] θεάσεται ἢ ὄψις,
 ἐταράχθη καὶ ἐτάραξε τὴν ψυχὴν, ὥστε πολλάκις κινδύνου
 10 τοῦ μέλλοντος (ὡς) ὄντος γέγονουσιν ἐκπλαγύντες. ἰσχυρὰ
 γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ νόμου διὰ τὸν φόβον ἐξορκίσθη τὸν ἀπὸ
 τῆς ὀφείας, ἣτις ἐλθοῦσα ἐποίησεν ἀμελήσαι καὶ τοῦ καλοῦ
 τοῦ διὰ τὸν νόμον κρινομένου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ διὰ τὴν
 νίκην γινομένου. (17) ἤδη δὲ τινες ἰδόντες φοβερὰ καὶ τοῦ
 15 παρόντος ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ φρονήματος ἐξέστησαν· οὐ-
 τως ἀπέσβεσε καὶ ἐξήλασεν ὁ φόβος τὸ νόημα. πολλοὶ δὲ
 ματαίοις πόνοις καὶ δειναῖς νόσοις καὶ δυσίατοις μαρτίαις περι-
 ἔπεσον· οὕτως εἰκόνας τῶν ὀρωμένων πραγμάτων ἢ ὄψις
 ἐνέγραψεν ἐν τῷ φρονήματι. καὶ τὰ μὲν δειματοῦντα πολλὰ
 20 μὲν παραλείπεται, ὅμοια δ' ἐστὶ τὰ παραλειπόμενα οἷαπερ
 ὀρώμενα. (18) ἀλλὰ μὴν οἱ γραφεῖς ὅταν ἐκ πολλῶν χρω-
 μάτων καὶ σωμάτων ἐν σῶμα καὶ σχῆμα τελείως ἀπειργά-
 σονται, τέρπουσι τὴν ὄψιν· ἢ δὲ τῶν ἀνδριάντων ποίησις καὶ ἢ
 τῶν ἀγαλμάτων ἐργασία θεῶν ἠδὲ καὶ παρὶσχυτο τοῖς ὀμμασιν.
 25 οὕτω τὰ μὲν λυπεῖν τὰ δὲ ποθεῖν πέφυκε τὴν ὄψιν. πολλὰ δὲ
 πολλοῖς πολλῶν ἔρωτα καὶ πόθον ἐνεργάζεται πραγμάτων καὶ
 σωμάτων. (19) εἰ οὖν τῷ τοῦ Ἀλεξάνδρου σώματι τὸ τῆς
 Ἑλένης ὄμμα ἤσθεν προθυμίαν καὶ ἀμίλλαν ἔρωτος τῆ ψυχῆ

4 ἔχει φύσιν A² : ἔχει τὴν φύσιν A¹ : om. X 4-5 ἔκαστον Bekker : ἕκαστος A :
 ἕκαστο X 6 καὶ secl. Blass, v 7 πολεμία Sauppe : πολεμίας Av : πολεμῖ (sic) X
 ὀπλίσει AX¹ : ὀπλίση X²v 8 ἀλεξιτήρια Radermacher : ἀλεξιτήριον AX : ἀλεξιτή-
 ριον v [εἰ] θεάσεται Sauppe : εἰ θεάσεται AXv 10 () Diels 11 ἀλήθεια AX :
 συνήθεια v ἐξορκίσθη Reiske : εἰσορκίσθη AX 12 ἀμελήσαι Bekker : ἀμελήσαι AX
 14 νίκην Blass : δίκην AX 17 δεινοῖς A¹X : corr. A² 21 ὀρώμενα coniect. : λε-
 γόμενα AX : (τὰ) λεγόμενα tv 24 θεῶν Keil : ὄπων AX

κημα ἀλλά ὑπέστη ἀτύχημα· καί τήν τέταρτη κατηγορία θά τήν ἐξετάσω μέ τόν τέταρτο λόγο μου. Γιατί ἄν αὐτός πού ἔκανε ὅλα αὐτά ἦταν ὁ ἔρωτας, ἡ κατηγορουμένη θά ἀποφύγει χωρίς δυσκολία τήν κατηγορία γιά τό ἀδίκημα πού ὑποτίθεται ὅτι διεπράχθη. Γιατί ὅ,τι βλέπουμε ἔχει ὄχι τή φύση πού ἐμεῖς θέλουμε, ἀλλά αὐτήν πού τό καθένα τυχόν ἔχει· καί οἱ ἐντυπώσεις τῆς ὄρασης φτάνουν μέχρι τό χαρακτήρα τῆς ψυχῆς. (16) Ἐποῦ καί ὅταν ἡ ὄραση ἀντικρίσει στόν πόλεμο τά ἐχθρικά σώματα καί τά ἀπό χαλκὸ καί σίδηρο ἐχθρικά ἐξαρτήματα πάνω στόν ἐχθρικό ὄπλισμό, ἄλλα ἐπιθετικά καί ἄλλα ἀμυντικά, ταραάζεται καί ταραάζει καί τήν ψυχή, ἔτσι ὥστε πολλές φορές οἱ ἀντίπαλοι, παίρνοντας ὡς παρόντα τόν μελλοντικό κίνδυνο, τρέπονται πανικόβλητοι σέ φυγή. Γιατί ὅσο καί ἄν ἡ ἀλήθεια τοῦ νόμου εἶναι ἰσχυρή, ἐκδιώκεται ἀπό τό φόβο πού προκαλεῖται ἀπό τήν ὄραση, ἡ ὁποία, ὅταν φτάσει στήν ψυχή, τήν κάνει νά ξεχάσει καί αὐτό πού ὁ νόμος κρίνει καλό καί τό ἀγαθὸ πού ἀπό τή νίκη θά προκύψει. (17) Μερικοὶ μάλιστα, ἔχοντας δεῖ κάτι φοβερό, ἔχασαν τή στιγμή ἐκεῖνη καί τό νοῦ πού εἶχαν· τόσο ὁ φόβος ἔσβησε καί ἔδιωξε τό λογικό τους. Καί πολλοὶ ἔπεσαν ἔτσι σέ μάταιους κόπους, φοβερές ἀρρώστιες καί ἀθεράπευτη τρέλα· τόσο ἡ ὄραση χάραξε στό νοῦ τους τίς εἰκόνες τῶν πραγμάτων πού εἶδαν. Καί ἀπό τά τρομερά, πολλὰ παραμένουν, καί αὐτά πού παραμένουν εἶναι ἀκριβῶς σάν νά τά βλέπουν. (18) Ἀλλά καί οἱ ζωγράφοι, ὅταν ἀπό πλῆθος χρώματα καί σώματα φτιάχνουν ἕνα ἐνιαῖο τέλειο σῶμα καί σχῆμα, προξενοῦν στήν ὄραση εὐχαρίστηση. Καί τό πλάσιμο ἀγαλμάτων καί τό δούλεμα εἰκόνων παρέχουν στά μάτια ἕνα ὁμορφο θέαμα. Καί πολλὰ προκαλοῦν σέ πολλούς γιά πολλὰ πράγματα καί σώματα ἔρωτα καί πόθο. (19) Ἐάν λοιπόν τό μάτι τῆς Ἑλένης ἐνίωσε εὐχαρίστηση ἀπό τό σῶμα τοῦ Ἀλέξανδρου καί μετέδωσε στήν ψυχή της ἐπιθυμία καί ἄμιλλα ἐρωτική, τί τό παράξενο; Ἐάν ὁ ἔρωτας ἔχει, ὡς θεός, τή θεϊκή δύναμη τῶν θεῶν, πῶς θά μπορούσε ὁ κατώτερός του νά ἔχει τή δυνατότητα νά τόν ἀπο-

παρέδωκε, τί θαυμαστόν; δε εἰ μὲν θεὸς (ὧν ἔχει) θεῶν θείαν δύναμιν, πῶς ἂν ὁ ἥσσιον εἶη τοῦτον ἀπώσασθαι καὶ ἀμύνασθαι δυνατός; εἰ δ' ἐστὶν ἀνθρώπινον τόσημα καὶ ψυχῆς ἀγρόημα, οὐχ ὡς ἀμάρτημα μεμπτέον ἀλλ' ὡς ἀτέχημα
 5 νομιστέον· ἦλθε γάρ, οἷ ἦλθε, τῆς ἀγροέμασιν, οὐ γνώμης βουλεύμασιν, καὶ ἔρωτος ἀνάγκαις, οὐ τέχνης παρυσκευαῖς.

(20) πῶς οὖν χρὴ δίκαιον ἠγήσασθαι τὸν τῆς Ἑλένης μῶμον, ἥτις εἴτ' ἐρασθεῖσα εἴτε λόγῳ πεισθεῖσα εἴτε βία ἀρπασθεῖσα εἴτε ὑπὸ θείας ἀνάγκης ἀναγκασθεῖσα ἔπρουξεν ἢ
 10 ἔπραξε, πάντως διαφεύγει τὴν αἰτίαν;

(21) ἀφείλον τῷ λόγῳ δύσκλειαν γυναικός, ἐνίμυνα τῷ νόμῳ ὃν ἐθέμην ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου· ἐπειράθην καταλῆσαι μῶμον ἀδικίαν καὶ δόξης ἀμαθίαν· ἐβουλήθην γυνῆσαι τὸν λόγον Ἑλένης μὲν ἐγκώμιον, ἐμὸν δὲ παίγνιον.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΥΠΕΡ ΠΑΛΑΜΗΛΟΥΣ ΑΠΟΛΟΓΙΑ

(1) Ἡ μὲν κατηγορία καὶ ἡ ἀπολογία (καὶ ἡ) κρίσις οὐ περὶ θανάτου γίνεται· θάνατον μὲν γὰρ ἡ φύσις παντοῦ τῆ ψήφῳ πάντων κατεψηφίσατο τῶν θνητῶν, ἥπερ ἡμῶν ἐγένετο· περὶ δὲ τῆς ἀτιμίας καὶ τῆς τιμῆς ὁ κίνδυνός ἐστι, πρό-
 20 τερά με χρὴ δικάως ἀποθανεῖν ἢ μετ' ὄνειδῶν μεγίστων καὶ τῆς αἰσχίστης αἰτίας βιαίως ἀποθανεῖν. (2) διασσῶν δὲ τούτων ὄντων τοῦ μὲν ὅλου ὑμεῖς κρατεῖτε, τοῦ δ' ἐγώ, τῆς μὲν δίκης ἐγώ, τῆς δὲ βίας ὑμεῖς. ἀποκτεῖναι γάρ με δυνήσεσθε βουλόμενοι ῥαδίως· κρατεῖτε γὰρ καὶ τούτων, ὧν οὐδὲν ἐγώ
 25 τυγχάνω κρατῶν. (3) εἰ μὲν οὖν ὁ κατήγορος Ὀδυσσεὺς ἢ σαφῶς ἐπιστάμενος προδιδόντα με τὴν Ἑλλάδα τοῖς βασιβύ-

1 () Blass 5 οἷ Immisch : ὡς AXv τῆς Reiske : ψυχῆς AX
 Ab 15 deest in X 16 () Deichgräber: om. v 17 γήγνηται Aldus : γήγνησθαι A:
 secl. v παντοῦ τῷ A¹ : corr. A² 23 post ἀποκτεῖναι, μὲν add. A²v

κρούσει και νά ἀμυνθεῖ; Ἐάν πάλι εἶναι μιὰ ἀνθρώπινη ἀρρώστια και ἀποτέλεσμα ἄγνοιας τῆς ψυχῆς, πρέπει νά μήν τό καταλογίσουμε ὡς σφάλμα ἀλλά νά τό θεωρήσουμε ὡς ἀτύχημα· γιατί ἐκείνη πῆγε ἐκεῖ πού πῆγε πιασμένη στά δίχτυα τῆς τύχης, ὄχι ἀπό συνειδητή ἀπόφαση, και ἐξαναγκασμένη ἀπό τόν ἔρωτα, ὄχι μετά ἀπό ἔντεχνη προπαρασκευή.

(20) Πῶς λοιπόν μπορεί κανεῖς νά θεωρήσει δίκαιη τή μομφή ἐναντίον τῆς Ἑλένης ἀφοῦ, εἴτε ἐρωτεύτηκε, εἴτε πείσθηκε μέ λόγια, εἴτε ἀρπάχτηκε μέ τή βία, εἴτε ἐξαναγκάστηκε ἀπό θεϊκή ἀνάγκη και ἔκανε ὅ,τι ἔκανε, ὅπωςδήποτε ἀπαλλάσσεται ἀπό τήν κατηγορία;

(21) Μέ τό λόγο μου ἀπάλλαξα ἀπό τή δυσφήμιση μιὰ γυναίκα, ἔμεινα πιστός στούς ὅρους πού ἔθεσα στήν ἀρχή τοῦ λόγου· δοκίμασα νά καταλύσω τήν ἀδικία τῆς μομφῆς και τήν ἀμάθεια τῆς πεποίθησης· θέλησα νά γράψω τό λόγο ὡς ἐγκώμιο τῆς Ἑλένης και δικό μου παιχνίδι.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΗΔΗ

(1) Ἡ κατηγορία και ἡ ὑπεράσπιση και ἡ ἀπόφαση δέν ἀφοροῦν ἐδῶ μιὰ καταδίκη σέ θάνατο· γιατί ἡ φύση ἔχει φανερά καταδικάσει σέ θάνατο ὅλους τοὺς θνητούς ἀπό τήν ἡμέρα πού γεννήθηκαν· ἀλλά πρόκειται γιά ζήτημα ἀτίμωσης ἢ τιμῆς, ἄν πρέπει νά πεθάνω ὡς ἄνθρωπος δίκαιος, ἢ νά πεθάνω βίαια μέσα στή μεγαλύτερη καταισχύνη και κάτω ἀπό τήν ἀπεχθέστερη κατηγορία. (2) Ἀπό τά δύο λοιπόν αὐτά, ἐσεῖς ὑπερισχύετε ὀλοκληρωτικά ὡς πρὸς τό ἕνα, ἐνῶ ἐγώ ὡς πρὸς τό ἄλλο: ἐγώ ὡς πρὸς τό δίκιο, ἐσεῖς ὡς πρὸς τή βία· γιατί εὐκόλα θά μπορέσετε νά μέ σκοτώσετε, ἄν τό θελήσετε· ἀφοῦ ἐσεῖς ἐξουσιάζετε και αὐτά στά ὅποια ἐγώ δέν ἔχω καμιάν ἐξουσία. (3) Λοιπόν: ἄν ὁ κατήγορός μου Ὀδυσσεύς μέ κατηγορήσει ἀπό ἀγάπη γιά τήν Ἑλλάδα, εἴτε μέ σαφή γνώση ὅτι ἐγώ πρόδωσα τήν Ἑλλάδα στοὺς βαρβάρους, εἴτε ἔχοντας

ροις ἢ δοξάζων γ' ἡμῶν οὕτω ταῦτα ἔχειν ἐποιεῖτο τὴν κατηγορίαν δι' εὐνοίαν τῆς Ἑλλάδος, ἄριστος ἂν ἦν [ὁ] ἀνὴρ πῶς γὰρ (οὐχ), ὅς γε σφύζει πατρίδα, τοκέας, τὴν πᾶσαν Ἑλλάδα, ἔτι δὲ πρὸς τούτοις τὸν ἀδικοῦντα τιμωρούμενος:
 5 εἰ δὲ φθόνῳ ἢ κακοτεχνίᾳ ἢ παρουργίᾳ συνέθηκε ταύτην τὴν αἰτίαν, ὥσπερ δι' ἐκεῖνα κράτιστος ἂν ἦν ἀνὴρ, οὕτω διὰ ταῦτα κάκιστος ἂν εἴη.

(4) περὶ τούτων λέγων δὲ πόθεν ἄρξομαι; τί δὲ πρῶτον εἶπω; ποῖ δὲ τῆς ἀπολογίας τράπομαι; αἰτία γὰρ ἀντιπίδει-
 10 κτος ἔκπληξιν ἐμφανῆ ἐμποιεῖ, διὰ δὲ τὴν ἔκπληξιν ἀπορεῖν ἀνάγκη τῷ λόγῳ, ἂν μὴ τι παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας καὶ τῆς παρουσίας ἀνάγκης μίθῳ, διδασκάλων ἐπικινδυνωτέρων ἢ πορρωτέρων τυχόν. (5) ὅτι μὲν οὖν οὐ σαφῶς (εἰδώς) ὁ κατηγοροῦς κατηγορεῖ μόνον, σαφῶς οἶδα· σφύριδα γὰρ ἐμμαντῶ
 15 σαφῶς οὐδὲν τοιοῦτον πεποιηκῶς οὐδ' ἔοιχ' ὅπως ἂν εἰδείη τις ὄν τὸ μὴ γενόμενον. εἰ δὲ οἰόμενος οὕτω ταῦτα ἔχειν ἐποιεῖτο τὴν κατηγορίαν, οὐκ ἀληθῆ λέγειν διὰ διασσῶν ἡμῖν ἐπιδείξω τρόπων· οὔτε γὰρ βουληθεῖς ἐδουράμην ἂν οὔτε δυνάμενος ἐβουλήθην ἔργοις ἐπιχειρεῖν τοιούτοις.

20 (6) ἐπὶ τοῦτον δὲ τὸν λόγον εἶμι πρῶτον, ὥς ἀδύνατός εἶμι τοῦτο πράττειν. ἔδει γὰρ τινα πρῶτον ἀρχὴν γενέσθαι τῆς προδοσίας, ἢ δὲ ἀρχὴ λόγος ἂν εἴη· πρὸ γὰρ τῶν μελλόντων ἔργων ἀνάγκη λόγους γενέσθαι πρότερον. λόγοι δὲ πῶς ἂν γένοιτο μὴ συνουσίας τινὸς γενομένης; συνουσία δὲ τίνα
 25 τρόπον γένοιτ' ἂν μὴτ' ἐκεῖνον πρὸς ἐμὲ πέμφαντος μὴτ' ἐμοῦ πρὸς ἐκεῖνον ἐλθόντος; οὐδὲ παραγγελία διὰ γραμμάτων ἀφίκεται ἄνευ τοῦ φέροντος. (7) ἀλλὰ δὴ τοῦτο τῷ λόγῳ δυνατὸν γενέσθαι. καὶ δὴ τοίνυν σφύριμι καὶ σφύρεστι κάκεινος ἐμοὶ κάκεινος ἐγὼ — τίνα τρόπον; τίτι τίς ὄν; Ἑλλην βαρ-

1 δοξάζοντά με A : corr. Diels 2 [] Blass 3 () Stephanus · Blass 7 ἂν εἴη Doukas : ἀνὴρ Av 8 περὶ τούτων, ἐγὼ δὲ πόθεν A : corr. Radermacher : περὶ τούτων δὲ λέγων πόθεν Blass, v 13 () Reiske 15 οὐδὲ οὐχ ὅπως A : corr. Radermacher : οὐδὲ οὐδ' ὅπως v 16 ὄν Diels : ἦν A¹ : ἦ A² 25 - 26 μὴτ' ἐμοῦ A : μὴτε (του) παρ' (add. A²) ἐμοῦ Blass, v 26 παραγγελία A : γὰρ ἀγγελία Reiske, v γραμμάτων A² : γραμματίων A¹ : γραμματίων v

κάπως σχηματίζει τή γνώμη ὅτι ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, θά ἦταν ὁ πῶς ἐνάρετος ἄνθρωπος· τί ἄλλο νά πεῖ κανεῖς γιά κάποιον πού σώζει τήν πατρίδα του, τούς προγόνους καί τήν Ἑλλάδα ὀλόκληρη, καί ἐπιπλέον τιμωρεῖ αὐτόν πού προξένησε τό κακό; Ἄν ὅμως κατασκεύασε τήν κατηγορία αὐτή ἀπό φθόνο, δολιότητα ἢ πανουργία, ὅπως στήν ἄλλη περίπτωση θά ἦταν ὁ πῶς σπουδαῖος ἄνθρωπος, ἔτσι σέ τούτη θά εἶναι ὁ χειρότερος.

(4) Ἄπό ποῦ νά ἀρχίσω νά μιλῶ γι' αὐτά; Καί τί νά πῶ πρῶτα; Ποιά κατεύθυνση νά δώσω στήν υπεράσπισή μου; Γιατί μιᾶ κατηγορία χωρίς ἀποδείξεις προκαλεῖ προφανή κατάπληξη, καί ἡ κατάπληξη τό νά μήν ξέρει κανεῖς τί νά πεῖ· ἐκτός ἂν τό μάθω ἀπό τήν ἴδια τήν ἀλήθεια καί τήν τωρινή ἀνάγκη, δασκάλους περισσότερο ἐπικίνδυνους παρά ἐπινοητικούς. (5) Ὅτι ὁ κατήγορος μέ κατηγορεῖ χωρίς νά ἔχει σαφή γνώση, τό γνωρίζω σαφῶς· γιατί ἔχω σαφή συνείδηση ὅτι δέν ἔχω κάνει τίποτα τέτοιο· οὔτε καταλαβαίνω πῶς μπορεῖ κανεῖς νά γνωρίζει ὡς γεγονός κάτι πού δέν ἔχει γίνει. Ἄν ὅμως διατύπωσε τήν κατηγορία νομίζοντας πῶς ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, θά σᾶς ἀποδείξω μέ δύο τρόπους ὅτι δέν λέει τήν ἀλήθεια· γιατί οὔτε ἂν ἤθελα θά μπορούσα, οὔτε ἂν μπορούσα θά ἤθελα νά κάνω τέτοιες πράξεις.

(6) Θά στραφῶ πρῶτα σέ τοῦτο τό ἐπιχείρημα: ὅτι δέν ἦταν γιά μένα δυνατόν νά κάνω τήν πράξη αὐτή. Γιατί ἔπρεπε πρῶτα νά ὑπάρξει μιᾶ ἀρχή τῆς προδοσίας, καί ἡ ἀρχή αὐτή θά ἦταν λόγος, ἀφοῦ πρῶτα ἀπό τίς μελλούμενες πράξεις πρέπει νά προηγηθοῦν λόγοι. Πῶς ὅμως θά μπορούσαν νά ὑπάρξουν λόγοι ἂν δέν ὑπῆρξε κάποια συνάντηση; Καί μέ ποιόν τρόπο θά μπορούσε νά ὑπάρξει συνάντηση ἂν οὔτε ἐκεῖνος ἔστειλε ἀγγελιοφόρους σ' ἐμένα οὔτε ἐγώ πῆγα σ' ἐκεῖνον; Οὔτε φτάνει παραγγελία μέ γράμμα χωρίς κάποιον πού νά τό μεταφέρει. (7) Ἄλλά τοῦτο μπορεῖ θεωρητικά νά ἔγινε. Καί ἔστω λοιπόν ὅτι ἐκεῖνος συναντᾷ ἐμένα καί ἐγώ συναντῶ ἐκεῖνον — μέ ποιόν τρόπο; Ὄντας τί ὁ καθένας γιά τόν ἄλλον; Ἕλληνας ὁ

βάρω. πῶς ἀκούων καὶ λέγων; πότερα μόνος μόνω; ἀλλ' ἀ-
 γνοήσομεν τοὺς ἀλλήλων λόγους. ἀλλὰ μεθ' ἑρμηνείας; τρί-
 τος ἄρα μάρτυς γίνεται τῶν κρύπτεσθαι δεομένων. (8) ἀλλὰ
 δὴ καὶ τοῦτο γενέσθω, καίπερ οὐ γινόμενον. ἔδει δὲ μετὰ
 5 τούτους πίστιν δοῦναι καὶ δέξασθαι. τίς οὖν ἂν ἦν ἡ πίστις;
 πότερον ὄρκος; τίς οὖν ἐμοὶ τῶ προδότῃ πιστεύειν ἔμελλεν;
 ἀλλ' ὄμηροι; τίνας; οἷον ἐγὼ τὸν ἀδελφὸν ἔδωκ' ἂν (οὐ γὰρ εἶχον
 ἄλλον), ὁ δὲ βάρβαρος τῶν νείων τινά· πιστότατα γὰρ ἂν
 ἦν οὕτως ἐμοὶ τε παρ' ἐκείνου ἐκείνω τε παρ' ἐμοῦ. ταῦτα δὲ
 10 γινόμενα πᾶσιν ὑμῖν ἂν ἦν φανερά. (9) φήσεται τις ὡς χρήμασι
 τὴν πίστιν ἐποιούμεθα, ἐκεῖνος μὲν διδοῦς, ἐγὼ δὲ λαμβάνων.
 πότερον οὖν ὀλίγοις; ἀλλ' οὐκ εἰκὸς ἀντὶ μεγάλων ὑπουργη-
 μάτων ὀλίγα χρήματα λαμβάνειν. ἀλλὰ πολλοῖς; τίς οὖν ἦν
 ἡ κομιδή; πῶς δ' ἂν <εἷς> ἐκόμισεν; ἢ πολλοί; πολλῶν γὰρ
 15 κομιζόντων πολλοὶ ἂν ἦσαν μάρτυρες τῆς ἐπιβουλῆς. ἐνὸς
 δὲ κομιζόντος οὐκ ἂν πολὸν τι τὸ φερόμενον ἦν. (10) πότερα
 δὲ ἐκόμισαν ἡμέρας ἢ νυκτός; ἀλλὰ <νυκτός> πολλαὶ καὶ πν-
 κναὶ φυλακαί, δι' ὧν οὐκ ἔστι λαθεῖν. ἀλλ' ἡμέρας; ἀλλά γε
 τὸ φῶς πολεμεῖ τοῖς τοιούτοις. εἶεν. ἐγὼ δ' ἐξελθὼν ἰδεξά-
 20 μιν, ἢ ἐκεῖνος ὁ φέρων εἰσῆλθεν; ἀμφότερα γὰρ ἄπορα. λα-
 βὼν δὲ δὴ πῶς ἂν ἔκρουρα καὶ τοὺς ἔνδον καὶ τοὺς ἔξω; ποῦ
 δ' ἂν ἔθηκα; πῶς δ' ἂν ἐφύλαξα; χρώμενος δ' ἂν φανερὸς
 ἐγενόμην, μὴ χρώμενος δὲ τί ἂν ὀφελούμην ἀπ' αὐτῶν;
 (11) καὶ δὴ τοίνυν γενέσθω καὶ τὰ μὴ γινόμενα. συνήλθο-
 25 μεν, εἶπομεν, ἠκούσαμεν, χρήματα παρ' αὐτῶν ἔλαβον, ἔλα-
 θον λαβῶν, ἔκρουρα. ἔδει δήπου πρῶττεν ὧν ἔνεκα ταῦτα ἐγεί-

ένας, βάρβαρος ὁ ἄλλος. Πῶς θά ἀκούει ἢ θά μιλάει ὁ καθένας; Μόνοι μας μήπως; Μά τότε δέν θά γνωρίζει ὁ ἓνας τί λέει ὁ ἄλλος. Μήπως μέ διερμηνέα; Μά ἔτσι, τότε, θά ὑπάρχει ἓνας τρίτος, μάρτυρας γι' αὐτά πού πρέπει νά μένουν κρυφά. (8) Ἄλλά ἄς δεχτοῦμε ὅτι καί αὐτό συνέβη, παρόλο πού δέν ἔχει συμβεῖ. Θά ἔπρεπε, κατόπιν, αὐτοί οἱ δύο νά δώσουν καί νά πάρουν ἐγγυήσεις. Ποιά λοιπόν θά ἦταν ἡ ἐγγύηση; Μήπως ὁ ὄρκος; Μά ποιός ἐπρόκειτο νά ἐμπιστευτεῖ ἐμένα τόν προδότη; Μήπως ὄμηροι; Ποιοί; Ἐγώ λ.χ. θά μπορούσα νά παραδώσω ὡς ὄμηρο τόν ἀδερφό μου — ἀφοῦ δέν εἶχα καί ἄλλον — καί ὁ βάρβαρος κάποιον ἀπό τούς γιούς του· γιατί μέ τόν τρόπο αὐτόν θά εἶχαμε ἀσφαλέστερες ἐγγυήσεις καί ἐγώ ἀπό ἐκεῖνον καί ἐκεῖνος ἀπό μένα. Μά ἄν εἶχαν γίνει αὐτά θά ἦταν φανερά σέ ὅλους σας. (9) Θά πεῖ ἴσως κάποιος ὅτι ἡ ἐγγύηση ἦταν χρήματα πού ἐκεῖνος ἔδωσε καί ἐγώ πῆρα. Τί λοιπόν, λίγα; Μά δέν εἶναι εὐλόγο γιά μεγάλες ὑπηρεσίες νά πάρει κανείς λίγα χρήματα. Μήπως πολλά; Πῶς λοιπόν ἔγινε ἡ μεταφορά τους; Πῶς τά μετέφερε ἓνας ἄνθρωπος μόνος του; Ἡ μήπως ἦταν πολλοί; Μά ἄν ἦταν πολλοί πού ἔκαναν τή μεταφορά, θά ὑπῆρχαν πολλοί μάρτυρες τῆς συνωμοσίας, ἐνῶ ἄν ἦταν ἓνας, αὐτό πού θά μετέφερε δέν θά μπορούσε νά εἶναι πολύ. (10) Ἄλλωστε πότε τά μετέφεραν, μέρα ἢ νύχτα; Μά τή νύχτα ὑπάρχουν πολλές καί πυκνές φρουρές, ἀπό τίς ὁποῖες δέν μπορεῖ κανείς νά ξεφύγει. Μήπως λοιπόν τήν ἡμέρα; Μά τό φῶς ἀποτελεῖ βέβαια ἐχθρό γιά τέτοιες πράξεις. Ἄς εἶναι. Ὅμως τί, ἐγώ βγῆκα καί πῆρα τά χρήματα ἢ ἦρθε μέσα ἐκεῖνος πού τά ἔφερε; Καί τά δύο αὐτά δέν στέκουν. Καί ἄν τά πῆρα, πῶς θά τά ἔκρυβα καί ἀπό τούς μέσα καί ἀπό τούς ἔξω; Καί ποῦ τά ἔβαλα; Καί πῶς τά φύλαξα; Ἄν τά χρησιμοποιοῦσα θά φανερωνόμουν, ἄν ὅμως δέν τά χρησιμοποιοῦσα ποιό ὄφελος θά εἶχα ἀπ' αὐτά;

(11) Ἄλλά ἔστω ὅτι ἔγιναν αὐτά πού δέν ἔγιναν. Συναντηθήκαμε, μιλήσαμε, συνεννοηθήκαμε, πῆρα ἀπ' αὐτούς χρήματα, τά πῆρα κρυφά καί τά ἔκρυψα. Θά ἔπρεπε μετά νά κάνω

ρετο. τοῦτο τοίνυν ἔτι τῶν εἰρημίων ἀποροότερον. πρῶττον
 μὲν γὰρ αὐτὸς ἔπραττον ἢ μεθ' ἑτέρων; ἀλλ' οὐχ ἑνὸς ἢ πρῶ-
 ξις. ἀλλὰ μεθ' ἑτέρων; τίνων; δηλονότι τῶν συνόντων. πό-
 τερον ἐλευθέρων ἢ δούλων; ἐλευθέροις μὲν γὰρ ὑμῖν σίνειμι.
 5 τίς οὖν ὑμῶν ξύνοιδε; λεγέτω. δούλοις δὲ πῶς οὐκ ἄπιστον;
 ἐκόντες <τε> γὰρ ἐπ' ἐλευθερία χειμαζόμενοί τε δι' ἀνάγκην
 κατηγοροῦσιν. (12) ἢ δὲ πρῶξις πῶς <ἂν> ἐγένετο; δηλονότι
 τοὺς πολεμίους εἰσαγαγεῖν ἔδει κρείττονας ὑμῶν ὅπερ ἀδύ-
 ρατον. πῶς ἂν οὖν εἰσήγαγον; πότερα διὰ πυλῶν; ἀλλ' οὐκ
 10 ἐμὸν ταύτας οὔτε κλῆειν οὔτε ἀνοίγειν, ἀλλ' ἠγεμόνες κύριοι
 τούτων. ἀλλ' ὑπὲρ τειχέων <διὰ> κλίμακος; οὐκὼν <ἐφωρά-
 θην ἂν;> ἅπαντα γὰρ πλήρη φυλακῶν. ἀλλὰ διελθὼν τοῦ τεί-
 χους; ἅπασιν ἄρα φανερὰ γένοιτο ἂν. ὑπαίθριος γὰρ ὁ βίος
 (στρατόπεδον γάρ) ἔστ' ἐν ὅπλοις, ἐν οἷς <πάντες> πάντα
 15 ὁρῶσι καὶ πάντες ὑπὸ πάντων ὁρῶνται. πάντως ἄρα καὶ
 πάντη πάντα πράττειν ἀδύρατον ἦν μοι.

(13) σκέψασθε κοινῇ καὶ τόδε. τίνας ἔνεκα προσῆκε βου-
 ληθῆναι ταῦτα πράττειν, εἰ μάλιστα πάντων ἐδονάμην; οὐ-
 δεῖς γὰρ βούλεται προῖκα τοὺς μεγίστους κινδύνους κινδυ-
 20 νεύειν οὐδὲ τὴν μεγίστην κακότητα εἶναι κάκιστος. ἀλλ' ἔνεκα
 τοῦ; (καὶ αὐθις πρὸς τόδ' ἐπάμειμι.) πότερον <τοῦ> τετρα-
 νεῖν; ὑμῶν ἢ τῶν βαρβάρων; ἀλλ' ὑμῶν [ἀλλ'] ἀδύρατον το-
 σοῦτων καὶ τοιούτων, οἷς ὑπάρχει ἅπαντα μέγιστα, προγό-
 ρων ἀρεταί, χρημάτων πλῆθος, ἀριστεῖαι, ἀλκὴ φρονημάτων,

1 - 2 πρῶττον μὲν r : πρῶττον μὲν A 2 αὐτὸς r : οὗτος A ἔπραττεν A : corr. Ste-
 phanus 3 συνόντων Reiske : τῶν ὄντων A 6 < > Reiske 7 < > Blass 10 ἐμὸν
 A : corr. Reiske ταῦτα A : corr. Stephanus 11 < > Reiske 11 - 12 < > Diels
 14 ἔστ' ἐν Diels : ἔστιν A < > Reiske 21 τοῦ Sauppe : τούτων A < > Reiske
 22 [] Aldus

αὐτά γιά τά ὅποια ὅλα αὐτά ἔγιναν. Καί αὐτό εἶναι ἀκόμα πιό ἀδύνατον ἀπ' αὐτά πού ἀνέφερα προηγουμένως. Γιατί θά ἐνήργησα εἴτε μόνος μου εἴτε μαζί μέ ἄλλους· ἀλλά ἡ πράξη αὐτή χρειάζεται περισσότερους ἀπό ἕναν. Μαζί μέ ἄλλους λοιπόν; Μέ ποιούς; Μέ τούς συντρόφους μου προφανῶς. Καί τί, μέ τούς ἐλεύθερους ἢ μέ τούς δούλους; Γιατί οἱ ἐλεύθεροι σύντροφοί μου εἴσαστε ἐσεῖς. Ποιός λοιπόν ἀπό σᾶς τό γνωρίζει; Ἄς τό πεῖ. Ἄπό τήν ἄλλη μεριά πῶς νά πιστέψει κανείς ὅτι χρησιμοποίησα δούλους; Γιατί αὐτοί καταγγέλλουν καί ἀπό μόνονι τους προκειμένου νά κερδίσουν τήν ἐλευθερία τους, ἀλλά καί ὅταν ἐξαναγκαστοῦν μέ βασανιστήρια. (12) Καί ἡ πράξη ἡ ἴδια μέ ποιόν τρόπο θά μποροῦσε νά γίνει; Προφανῶς θά ἔπρεπε νά φέρω μέσα στό στρατόπεδο δυνάμεις ἐχθρικές, ἀνώτερες ἀπό σᾶς· πράγμα ἀδύνατον. Γιατί μέ ποιόν τρόπο θά τούς ἔβαζα μέσα; Μήπως ἀπό τίς πύλες; Μά δέν εἶναι στή δικαιοδοσία μου οὔτε νά τίς κλείνω οὔτε νά τίς ἀνοίγω, παρά ὑπάρχουν φρούραρχοι πού ἔχουν αὐτή τήν ἀρμοδιότητα. Μήπως ὅμως πάνω ἀπό τά τείχη μέ σκάλα; Μά δέν θά μέ ἔβλεπαν; Ἄφοῦ παντοῦ εἶναι γεμάτο φρουρές. Μήπως λοιπόν τρυπώντας τό τεῖχος; Μά τότε θά τό ἔβλεπαν οἱ πάντες. Γιατί σέ καιρό πολέμου ζοῦμε στό ὑπαιθρο — στρατόπεδο εἶναι — καί ὅλοι βλέπουν ὅλα καί ὅλοι εἶναι κάτω ἀπό τά βλέμματα ὅλων. Ἐπομένως ἦταν γιά μένα ἐντελῶς ἀδύνατον νά κάνω μέ ὅποιονδήποτε τρόπο ὅ,τιδήποτε ἀπ' ὅλα αὐτά.

(13) Σκεφτεῖτε μαζί καί τοῦτο: ἔστω καί ἄν εἶχα, κατ' ἐξαιρέση, τή δυνατότητα νά τά κάνω ὅλα αὐτά, μέ ποιό σκοπό θά ἤθελα νά τά κάνω; Γιατί κανείς δέν θέλει ἔτσι, χωρίς ἀνταμοιβή, νά διατρέξει μέγιστους κινδύνους, οὔτε νά φορτωθεῖ τό πιό μεγάλο ἀπό τά κρίματα. Ἀλλά τότε — ξαναγυρίζω τώρα σ' αὐτό τό ζήτημα — γιά ποιό λόγο; Μήπως γιά χάρη τῆς ἐξουσίας; Πάνω σέ σᾶς ἢ στούς βαρβάρους; Μά πάνω σέ σᾶς εἶναι ἀδύνατον, ἀφοῦ εἴσαστε τόσοι πολλοί καί τόσο σπουδαῖοι, ἀφοῦ διαθέτετε τά πιό μεγάλα προσόντα, ἀρετή τῶν προγόνων, πλῆθος χρημάτων, ἀνδρεία, ὑψηλό φρόνημα, βα-

βασιλεία πόλεων. (14) ἀλλὰ τῶν <βαρβάρων>; ὁ δὲ παραδώ-
 σων τίς; ἐγὼ δὲ ποία δυνάμει παραλήφομαι Ἑλληγν βαρβά-
 ρους, εἷς ὢν πολλούς; πείσας ἢ βιασάμενος; οὔτε γὰρ ἐκεῖνοι
 πεισθῆναι βούλουτ' ἄν, οὔτ' ἐγὼ βιάσασθαι δυνάμην. ἀλλ'
 5 ἴσως ἐκόντες ἐκόντι παραδώσουσιν, μισθὸν τῆς προδοσίας
 ἀντιδιδόντες; ἀλλά γε ταῦτα πολλῆς μορῆας καὶ πιστεῦσαι
 καὶ δέξασθαι· τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο δουλείαν ἀντὶ βασιλείας, ἀντὶ
 τοῦ κρατίστου τὸ κάκιστον; (15) εἶποι τις ἂν ὅτι πλούτου
 καὶ χρημάτων ἐρασθεὶς ἐπεχείρησα τούτοις. ἀλλὰ χρήματα
 10 μὲν μέτρια κέκτημαι, πολλῶν δὲ οὐθέν δέομαι· πολλῶν γὰρ
 δέονται χρημάτων οἱ πολλὰ δαπανῶντες, ἀλλ' οὐχ οἱ κορίτ-
 τωρες τῶν τῆς φύσεως ἡδονῶν, ἀλλ' οἱ δουλεύοντες ταῖς ἡδο-
 ναῖς καὶ ζητοῦντες ἀπὸ πλούτου καὶ μεγαλοπορείας τὰς τι-
 μὰς κτῆσθαι. τούτων δὲ ἐμοὶ πρόσθεστιν οὐθέν. ὥς δ' ἀληθῆ
 15 λέγω, μάρτυρα πιστὸν παρέξομαι τὸν παροιχόμενον βίον·
 τῷ δὲ μάρτυρι μάρτυρες ὑμεῖς ἦτε· σύνεστε γὰρ μοι, διὸ
 σύνεστε ταῦτα. (16) καὶ μὴν οὐδ' ἂν τιμῆς ἔνεκα τοιούτοις
 ἔργοις ἀνὴρ ἐπιχειρήσειε καὶ μέσσω φρόνιμος. ἀπ' ἀρετῆς γὰρ
 ἀλλ' οὐκ ἀπὸ κακότητος αἱ τιμαί· προσδότῃ δὲ τῆς Ἑλλάδος
 20 ἀνδρὶ πῶς ἂν γένοιτο τιμῆ; πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ τιμῆς ἐτύγ-
 χανον ἐνδεῆς ὢν· ἐτιμώμην γὰρ ἐπὶ τοῖς ἐντιμοτάτοις ὑπὸ
 τῶν ἐντιμοτάτων, ἔφ' ὑμῶν ἐπὶ σοφία. (17) καὶ μὴν οὐδ' ἀσφα-
 λείας [ὢν] οὔνεκά τις ἂν ταῦτα πράξει. πᾶσι γὰρ ὁ γε προ-
 δότης πολέμιος, τῷ νόμῳ, τῇ δίκῃ, τοῖς θεοῖς, τῷ πλῆθει
 25 τῶν ἀνθρώπων· τὸν μὲν γὰρ νόμον παραβαίνει, τὴν δὲ δί-
 κην καταλύει, τὸ δὲ πλῆθος διαφθείρει, τὸ δὲ θεῖον ἀτιμάζει.
 ᾧ δὲ τοιοῦτος <ὁ> βίος περὶ κινδύνων τῶν μεγίστων οὐκ
 ἔχει ἀσφάλειαν. (18) ἀλλὰ δὴ φίλους ὠφελεῖν βουλόμενος ἢ

1 < > Stephanus 14 οὐθέν A²: οὐδέν ut videtur A¹ 18 ἀπ' in corr. A²: ἄ A¹
 22 ἐπὶ Stephanus: ἐν A 22-23 οὐδ' ἀσφαλείας [ὢν] Blass: οὐκ ἀσφαλέει, ὢν A
 23 γε A²: τε A¹ 25 γὰρ Diels: γε A 27 τῷ δὲ τοιοῦτο βίῳ A: corr. Diels
 οὐκ Diels: οὐδ' A

σιλική ἐξουσία πάνω στίς πολιτεῖες σας. (14) Μήπως πάνω στους βαρβάρους; Καί ποιός θά μοῦ τήν παρέδιδε; Καί ἐγώ, ἕνας Ἕλληνας, μέ ποιά δύναμη θά ἔπαιρνα τήν ἐξουσία πάνω σέ βαρβάρους, ἕνας ἐγώ ἀπό πολλούς; Μέ τήν πειθῶ ἤ μέ τή βία; Γιατί οὔτε ἐκεῖνοι θά ἤθελαν νά πεισθοῦν, οὔτε ἐγώ θά μπορούσα νά τούς ἐξαναγκάσω μέ τή βία. Μήπως ὅμως ἐπρόκειτο νά τήν παραδώσουν πρόθυμα στή δική μου προθυμία, δίνοντάς την ὡς ἀμοιβή τῆς προδοσίας μου; Μά θά πρέπει κανείς νά εἶναι πολύ ἀνόητος γιά νά πιστέψει καί νά παραδεχτεῖ κάτι τέτοιο· ποιός θά διάλεγε τή σκλαβιά ἀπό τή βασιλεία, ἀντί γιά τό μέγιστο ἀγαθό τό χειρότερο κακό; (15) Μπορεῖ κανείς νά πεῖ ὅτι τά ἐπιχείρησα αὐτά ἀπό ἀγάπη γιά τόν πλοῦτο καί τό χρήμα. Ὅμως χρήματα ἔχω ἀρκετά καί πολλά δέν χρειάζομαι· πολλά χρήματα ἔχουν ἀνάγκη ὅσοι ξοδεύουν πολλά καί ὄχι αὐτοί πού εἶναι ὑπεράνω τῶν ἡδονῶν τῆς φύσης, ἀλλά αὐτοί πού εἶναι σκλάβοι τῶν ἡδονῶν καί ἀποζητοῦν νά ἀποκτήσουν δόξα ἀπό τά πλούτη καί τά μεγαλεῖα. Τίποτα ἀπ' αὐτά ὅμως δέν ἰσχύει γιά μένα. Καί γιά νά ἀποδείξω ὅτι λέω τήν ἀλήθεια, ἐπικαλοῦμαι ὡς ἀδιάψευστο μάρτυρα τόν πρότερο βίο μου· καί τοῦ μάρτυρα αὐτοῦ μάρτυρες εἴσαστε ἐσεῖς· γιατί σύντροφοί μου εἴσαστε, κι ἔτσι τά γνωρίζετε αὐτά. (16) Ἀλλά οὔτε γιά χάρη τῆς δόξας θά ἐπιχειροῦσε κανείς τέτοιες πράξεις ἄν εἶχε λίγο μυαλό. Γιατί οἱ τιμές ἔρχονται ἀπό τήν ἀρετή, ὄχι ἀπό τήν κακία· καί τί τιμή θά μπορούσε νά ἔχει ἕνας προδότης τῆς Ἑλλάδας; Ἀλλωστε δέν μοῦ ἔλειπε ἡ δόξα· γιατί μέ τιμοῦσαν οἱ πιό τιμημένοι γιά τό πιό τιμημένο πράγμα: ἐσεῖς γιά τή σοφία μου. (17) Ἀλλά οὔτε καί γιά χάρη τῆς ἀσφάλειας θά μπορούσε κανείς νά τά κάνει αὐτά. Γιατί ὁ προδότης εἶναι ἐχθρός γιά ὅλους: γιά τό νόμο, γιά τή δικαιοσύνη, γιά τούς θεούς, γιά τούς περισσότερους ἀνθρώπους· γιατί παραβαίνει τό νόμο, καταλύει τή δικαιοσύνη, καταστρέφει πλῆθος ἀνθρώπων καί ἀτιμάζει τό θεῖο. Καί ὅποιου ἡ ζωή εἶναι τέτοια, εἶναι ἐκτεθειμένος στους πιό μεγάλους κινδύνους. (18) Μήπως ὅμως ἐπεδίωκα

πολεμίους βλάπτειν; καὶ γὰρ τούτων ἕνεκά τις ἂν ἀδικήσειεν. ἐμοὶ δὲ πᾶν τοῦναντίον ἐγένετο· τοὺς μὲν φίλους κακῶς ἐποίησαν, τοὺς δὲ ἐχθροὺς ὠφέλουν. ἀγαθῶν μὲν οὐδὲν ἔγκτησιν οὐδεμίαν εἶχεν ἢ προᾶξις· κακῶς δὲ παθεῖν οὐδὲ εἰς ἐπιθυμῶν παρουργεῖ. (19) τὸ δὲ λοιπὸν ἐστίν, εἴ τινα φόβον ἢ πόνον ἢ κίνδυνον φεύγων ἔπραξα. ταῦτα δ' οὐθεὶς ἂν εἶπεῖν ἔχοιτί μοι προσήκειν. δισσῶν γὰρ τούτων ἕνεκα πάντες πάντα πράττουσιν, ἢ κέρδος τι μετιόντες ἢ ζημίαν φεύγοντες· ὅσα δὲ τούτων ἔξω παρουργεῖται, (ὅτι) κακῶς ἑμαυτὸν ἐποίουν

10 ταῦτα [γὰρ] πράττων, οὐκ ἄδηλον· προδιδούς γὰρ τὴν Ἑλλάδα προῦδίδουν ἑμαυτὸν, τοκέας, φίλους, ἀξίωμα προγόνων, ἱερὰ πατρῶα, τάφους, πατρίδα τὴν μεγίστην τῆς Ἑλλάδος. ἃ δὲ πᾶσι περὶ παντός ἐστι, ταῦτα ἂν τοῖς ἀδικήσασιν ἐνεχείρισα. (20) σκέψασθε δὲ καὶ τόδε. πῶς οὐκ ἂν ἀβίωτος

15 ἦν ὁ βίος μοι πράξαντι ταῦτα; ποῖ γὰρ τραπέσθαι με χρῆν; πότερον εἰς τὴν Ἑλλάδα; δίκην δώσοντα τοῖς ἠδικημένοις; τίς δ' ἂν ἀπείχετό μου τῶν κακῶς πεπονθότων; ἀλλὰ μένειν ἐν τοῖς βαρβάροις; παραμελήσαντα πάντων τῶν μεγίστων, ἐστερημένον τῆς καλλίστης τιμῆς, ἐν αἰσχίστη δυσκλείᾳ διά-

20 γορτα, τοὺς ἐν τῷ παροιχομένῳ βίῳ πόρους ἐπ' ἀρετῇ πεπονημένους ἀπορρίψαντα; καὶ ταῦτα δι' ἑμαυτὸν, ὅπερ αἰσχιστον ἀνδρὶ, δυστυχεῖν δι' αὐτόν. (21) οὐ μὲν οὐδὲ παρὰ τοῖς βαρβάροις πιστῶς ἂν διεκείμην· πῶς γὰρ, οὔτινες ἀπιστότατον ἔργον σινηπίσταντό μοι πεποιηκότι, τοὺς φίλους

25 τοῖς ἐχθροῖς παραδεδοκότι; βίος δὲ οὐ βιωτὸς πίστεως ἐστερημένῳ. χρήματα μὲν γὰρ ἀποβαλὼν (ἢ) τυραννίδος ἐκπεσόντων

3 ἔγκτησιν Radermacher : ἔκτισιν A : κτήσιν Reiske, v 9 () Melikoff - Tolstoj : lacunam indic. v 10 [] Aldus προδιδούς Reiske : προῦδίδουν A 13 ἀδικήσασιν suspic. Diels : ἀδικηθείσιν Av 16 πρῶτον A : corr. Aldus 18 - 19 παραμελήσαντι et ἐστερημένῳ A : corr. Reiske 26 ἀποβαλόντων (ἢ) Reiske : ἀποβαλόντων A ἐκπεσόντων A : corr. Reiske

νά ὠφελήσω τούς φίλους μου ἢ νά βλάψω τούς ἐχθρούς μου; Γιατί κανείς μπορεῖ νά κάνει ἄδικες πράξεις καί γι' αὐτούς. Μέ μένα ὅμως θά συνέβαινε ἀκριβῶς τό ἀντίθετο· θά ἔκανα κακό στούς φίλους καί θά ὠφελοῦσα τούς ἐχθρούς. Ἐπομένως ἡ πράξη μου δέν θά μοῦ ἀπέφερε κανένα ὄφελος· καί κανένας δέν μηχανεύεται κάτι ἀπό ἐπιθυμία νά πάθει κακό. (19) Ἀπομένει ὅμως νά ἐξετάσουμε ἄν ἔκανα τήν πράξη γιά νά ἀποφύγω κάτι φοβερό, ὀδυνηρό ἢ ἐπικίνδυνο. Ἄπ' αὐτά ὅμως κανείς δέν θά μποροῦσε νά πεῖ ὅτι κάποιο ταιριάζει γιά τήν περίπτωσή μου. Γιατί ὅλοι κάνουν ὅλα ὅσα κάνουν γιά τοῦτα τά δύο: ἢ γιά νά ἀποκτήσουν κάποιο κέρδος ἢ γιά νά ἀποφύγουν κάποια ζημιά· καί ὅ,τι μηχανεύεται κανείς ἔξω ἀπ' αὐτά, ἄν τό ἔκανα, εἶναι προφανές ὅτι θά ἔκανα κακό στόν ἑαυτό μου· γιατί προδίδοντας τήν Ἑλλάδα θά πρόδιδα τόν ἑαυτό μου, τούς γονεῖς μου, τούς φίλους μου, τήν τιμή τῶν προγόνων, τά πατροπαράδοτα ἱερά, τούς τάφους, τήν πιό μεγάλη πατρίδα, τήν Ἑλλάδα. Καί αὐτά πού γιά ὅλους ἀποτελοῦν τήν ὑψιστή ἀξία, αὐτά θά τά εἶχα παραδώσει σ' αὐτούς πού τά ἔβλαψαν. (20) Ἀλλά σκεφτεῖτε καί τό ἐξῆς: ἄν τά εἶχα κάνει αὐτά δέν θά γινόταν ἀβίωτος ὁ βίος μου; Γιατί ποῦ θά ἔπρεπε νά στραφῶ; Στήν Ἑλλάδα; Νά ὑποστῶ τήν τιμωρία ἀπ' αὐτούς πού ἔβλαψα; Ποιός θά μοῦ χαριζόταν ἀπ' ὅσους θά εἶχαν πάθει κακό ἐξαιτίας μου; Νά μείνω μέ τούς βαρβάρους; Νά παραμελήσω ἔτσι ὅλα τά πιό σημαντικά πράγματα, στερημένος ἀπό τήν πιό καλή δόξα, περνώντας τή ζωή μου μέσα στή χειρότερη ντροπή, πετώντας τούς κόπους πού κατέβαλα στήν προηγούμενη ζωή μου γιά τήν ἀρετή; Καί αὐτά ἐξαιτίας ἐμοῦ τοῦ ἴδιου, πράγμα πού εἶναι τό χειρότερο γιά ἕναν ἄνθρωπο, νά πέφτει σέ δυστυχία ἐξαιτίας τοῦ ἴδιου του τοῦ ἑαυτοῦ. (21) Ὅμως οὔτε καί οἱ βάρβαροι θά μοῦ εἶχαν ἐμπιστοσύνη· πῶς, ἀφοῦ θά γνώριζαν καί ἐκεῖνοι ὅτι θά εἶχα διαπράξει τή μεγαλύτερη ἀπιστία, παραδίδοντας τούς φίλους μου στούς ἐχθρούς; Καί χωρίς ἐμπιστοσύνη, ὁ βίος εἶναι ἀβίωτος. Γιατί ἄν κανείς χάσει χρήματα ἢ ἐξουσία ἢ διωχτεῖ ἀπό τήν πατρί-

ἢ τὴν πατρίδα φυγὸν ἀναλάβοι τις ἄν· ὁ δὲ πίστιν ἀποβαλὼν οὐκ ἂν ἔτι κτήσαιοτο. ὅτι μὲν οὖν οὐτ' ἂν (ἐδυνάμην βουλόμενος οὐτ' ἂν δυνάμενος) ἐβουλόμην προδοῦναι τὴν Ἑλλάδα, διὰ τῶν προειρημένων δέδεικται.

- 5 (22) βούλομαι δὲ μετὰ ταῦτα πρὸς τὸν κατήγορον διαλεχθῆναι. τίμη ποτὲ πιστεύσας τοιοῦτος ὢν τοιοῦτον κατηγορεῖς; ἄξιον γὰρ καταμαθεῖν, οἷος ὢν οἷα λέγεις ὡς ἀνάξιος ἀνάξια. πότερα γὰρ μου κατηγορεῖς εἰδώς ἀκριβῶς ἢ δοξάζων; εἰ μὲν γὰρ εἰδώς, οἶσθα ἰδὼν ἢ μετέχων ἢ του (με-
- 10 τέχοντος) πυθόμενος. εἰ μὲν οὖν ἰδὼν, φράσον τοῦτοις (τὸν τρόπον), τὸν τόπον, τὸν χρόνον, πότε, ποῦ, πῶς εἶδες· εἰ δὲ μετέχων, ἔροχος εἰς ταῖς αὐταῖς αἰτίαις· εἰ δὲ του μετέχοντος ἀκούσας, ὅστις ἐστίν, αὐτὸς ἐλθῆτω, φανήτω, μαρτυρησάτω. πιστότερον γὰρ οὕτως ἔσται τὸ κατηγορήματα μαρτυρηθέν.
- 15 ἐπεὶ νῦν γε οὐδέτερος ἡμῶν παρέχεται μάρτυρα. (23) φήσεις ἴσως ἴσον εἶναι τὸ σέ γε τῶν γενομένων, ὡς σὺ φήεις, μὴ παρέχεσθαι μάρτυρας, τῶν δὲ μὴ γενομένων ἐμέ. τὸ δὲ οὐκ ἴσον ἐστὶ· τὰ μὲν γὰρ ἀγένητα πῶς ἂν δύνατο μαρτυρηθῆναι; περὶ δὲ τῶν γενομένων οὐ μόνον οὐκ ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ ῥή-
- 20 διον, οὐδὲ μόνον ῥήδιον, ἀλλὰ (καὶ ἀναγκαῖον· ἀλλὰ) σοὶ μὲν οὐκ ἦν οἷόν (τε μὴ) μόνον μάρτυρας ἀλλὰ καὶ ψευδομάρτυρας εὔρεῖν, ἐμοὶ δὲ οὐδέτερον εὔρεῖν τούτων δυνατόν. (24) ὅτι μὲν οὖν οὐκ οἶσθα ἂν κατηγορεῖς, φανερόν· τὸ δὲ λοιπὸν (οὐκ) εἰδότα σε δοξάζειν. εἶτα, ὦ πάντων ἀνθρώπων τολμηρότατε,
- 25 δόξη πιστεύσας, ἀπιστοτάτω πράγματι, τὴν ἀλήθειαν οὐκ εἰδώς, τολμᾶς ἄνδρα περὶ θανάτου διώκειν; ὅ τί τοιοῦτον

1 φυγόντα A: corr. Reiske 2 - 3 () Leo: ἐβουλόμην (δυνάμενος οὐτ' ἂν βουλόμενος ἐδυνάμην) Keil, v 7 οἷα λέγεις ὡς Blass: οἰδῶς γε ἴσως A 8 ἀνάξια scripsi: ἀναξίω Av 9 - 10 () Blass 10 - 11 () Blass 16 ἴσον Reiske: σὺν A τὸ σέ γε Diels: τούσγε A 18 πῶς ἂν δύνατο Radermacher: πῶς ἀδύνατα Av 20 () Diels 21 οἷόν (τε μὴ) μόνον Diels: οἷον μόνον A 22 ἐμοὶ δὲ οὐδέτερον εὔρεῖν A⁹ (in marg.): om. A¹ 23 () Sauppe

δα του, μπορεί νά τά ἀνακτήσει· ὅμως ὅποιος χάσει τήν ἐμπιστοσύνη τῶν ἄλλων δέν μπορεί πιά ξανά νά τήν ἀποκτήσει. Ἀποδείχθηκε λοιπόν μέ ὅσα εἶπα ὅτι οὔτε ἂν ἤθελα θά μπορούσα, οὔτε ἂν μπορούσα θά ἤθελα νά προδώσω τήν Ἑλλάδα.

(22) Μετά ἀπ' αὐτά θέλω νά ἀπευθυνθῶ στόν κατηγορο. Σέ τί δίνεις πίστη καί κατηγορεῖς ἐσύ, αὐτός πού εἶσαι, ἕναν ἄνθρωπο σάν ἐμένα; Γιατί ἀξίζει νά μάθουμε ποιός εἶσαι ἐσύ πού λές αὐτά πού λές, λόγια ἀνάξια ἀπό ἕναν ἀνάξιο. Γιατί τί, μέ κατηγορεῖς γνωρίζοντας μέ ἀκρίβεια ὁ ἴδιος, ἢ πιστεύοντας ὅτι ἔτσι εἶναι; Γιατί ἂν γνωρίζεις, τό γνωρίζεις εἴτε ἐπειδή τό εἶδες μέ τά μάτια σου, εἴτε ἐπειδή συμμετεῖχες ὁ ἴδιος, εἴτε ἀπό πληροφορίες κάποιου πού συμμετεῖχε. Ἄν μὲν τό εἶδες μέ τά μάτια σου, πές σ' αὐτούς ἐδῶ τόν τρόπο, τόν τόπο, τό χρόνο, πότε, ποῦ, πῶς τό εἶδες· ἂν πάλι συμμετεῖχες, εἶσαι καί σύ ἔνοχος γιά τίς ἴδιες κατηγορίες· καί ἂν τό ἄκουσες ἀπό κάποιον πού συμμετεῖχε, ποιός εἶναι αὐτός, ἄς ἔρθει ὁ ἴδιος, ἄς παρουσιαστεῖ, ἄς καταθέσει ὡς μάρτυρας. Γιατί ἔτσι, μέ τή μαρτυρία του, ἡ κατηγορία θά εἶναι πιά πειστική. Μέχρι τώρα ὅμως κανείς ἀπό μᾶς δέν ἔχει παρουσιάσει κάποιον μάρτυρα. (23) Θά ἰσχυριστεῖς ἴσως ὅτι εἶναι τό ἴδιο ἐσύ νά μὴν προσκομίσεις μάρτυρες γι' αὐτά πού, κατά τά λεγόμενά σου, συνέβησαν μέ τό νά μὴν προσκομίσω ἐγώ γι' αὐτά πού δέν συνέβησαν. Ὅμως δέν εἶναι τό ἴδιο· γιατί γι' αὐτά πού δέν ἔχουν γίνει πῶς μπορούν νά ὑπάρξουν μάρτυρες; Ἐνῶ γι' αὐτά πού ἔχουν γίνει, ὄχι μόνο δέν εἶναι ἀδύνατον, ἀλλά εἶναι καί εὐκολο, καί ὄχι μόνον εὐκολο, ἀλλά καί ἀπαραίτητο· ἀλλά ἐσύ δέν μπόρεσες ὄχι μόνο μάρτυρες ἀλλά οὔτε ψευδομάρτυρες νά βρεῖς, ἐνῶ ἐγώ δέν ἦταν δυνατόν νά βρῶ οὔτε τό ἕνα οὔτε τό ἄλλο. (24) Εἶναι λοιπόν φανερό ὅτι δέν γνωρίζεις αὐτά γιά τά ὅποια μέ κατηγορεῖς· ἀπομένει λοιπόν ὅτι τά πιστεύεις χωρίς νά τά γνωρίζεις. Ὅμως ἐσύ, θρασύτατε ἀπ' ὄλους τούς ἀνθρώπους, ἐμπιστεύεσαι τήν πίστη, τό πιά ἄπιστο πράγμα, ὅταν δέν γνωρίζεις τήν ἀλήθεια, καί ἔχεις τό θράσος νά κατηγορεῖς ἕναν ἄνθρωπο γιά ζήτημα ζωῆς καί θανάτου;

ἔργον εἰργασμένῳ σύνοισθα· ἀλλὰ μὴν τό γε δοξάζειαι κοι-
 ρὸν ἅπασι περὶ πάντων, καὶ οὐδὲν ἐν τούτῳ σὺ τῶν ἄλλων
 σοφώτερος. ἀλλ' οὔτε τοῖς δοξάζουσι δεῖ πιστεύειν ἀλλὰ
 τοῖς εἰδόσιν, οὔτε τὴν δόξαν τῆς ἀληθείας πιστοτέραν νομί-
 5 ζειν, ἀλλὰ τὰναντία τὴν ἀλήθειαν τῆς δόξης.

(25) κατηγορήσας δέ μου διὰ τῶν εἰρημμένων λόγων δύο
 τὰ ἐναντιώτατα, σοφίαν καὶ μαρίαν, ὥπερ οὐχ οἶόν τε τὸν
 αὐτὸν ἄνθρωπον ἔχειν. ὅπου μὲν γάρ με φῆς εἶναι τεχνήντά
 τε καὶ δεινὸν καὶ πόριμον, σοφίαν μου κατηγορεῖς, ὅπου δὲ
 10 λέγεις ὡς προὔδιδον τὴν Ἑλλάδα, μαρίαν· μαρία γάρ ἐστιν
 ἔργοις ἐπιχειρεῖν ἀδανάτοις, ἀστυμφόροις, αἰσχροῖς, ἀφ' ὧν
 τοὺς μὲν φίλους βλάπτει, τοὺς δ' ἐχθροὺς ἀφελήσκει, τὸν δὲ
 αὐτοῦ βίον ἐπονείδιστον καὶ σφαλερὸν καταστήσει. καίτοι πῶς
 χρὴ ἀνδρὶ τοιούτῳ πιστεύειν, ὅστις τὸν αὐτὸν λόγον λέγων
 15 πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἄνδρας περὶ τῶν αὐτῶν τὰ ἐναντιώτατα
 λέγει; (26) βουλοίμην δ' ἂν παρὰ σοῦ πεθέσθαι, πότερον
 τοὺς σοφοὺς ἄνδρας νομίζεις ἀνοήτους ἢ φροσίμους. εἰ μὲν
 γὰρ ἀνοήτους, καινὸς ὁ λόγος, ἀλλ' οὐκ ἀληθής· εἰ δὲ φροσί-
 μους, οὐ δήπου προσήκει τοὺς γε φρονοῦντας ἐξαμαρτάνειν
 20 τὰς μεγίστας ἁμαρτίας καὶ μᾶλλον αἰσθεῖσθαι κατὰ προχεί-
 ρων ὄντων ἀγαθῶν. εἰ μὲν οὖν εἰμι σοφός, οὐχ ἥμαρτον· εἰ
 δ' ἥμαρτον, οὐ σοφός εἰμι. οὐκοῦν δι' ἀμφοτέρω ἀν εἴης ψευ-
 δής.

(27) ἀντικατηγορῆσαι δέ σου πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ πα-
 25 λιαὶ καὶ νέα πράσσοντος δονάμενος οὐ βούλομαι· <βούλο-
 μαι> γὰρ οὐ τοῖς σοῖς κακοῖς ἀλλὰ τοῖς ἐμοῖς ἀγαθοῖς ἀπο-
 φεύγειν τὴν αἰτίαν ταύτην. πρὸς μὲν οὖν σὲ ταῦτα.

(28) πρὸς δ' ὑμᾶς ὧ ἄνδρες κριταὶ περὶ ἐμοῦ βούλομαι
 εἰπεῖν ἐπίφθορον μὲν ἀληθές δέ, <μὴ> κατηγορημένῳ μὲν οὐκ

3 οὔτε Aldus : οὐδέ A 7 ὥπερ γ: ὥπερ A 19 γε Aldus : τε A 20-21 προ-
 χείρων ὄντων Radermacher : πρότερον τῶν A : παρὰ παρόντων v 22 εἴης γ: εἴη A
 25-26 < > Aldus 29 < > Blass

Τί, ξέρεις ότι αυτός έκανε αυτή τήν πράξη; 'Αλλά ό καθένας μπορεί νά έχει γνώμη για όλα τά πράγματα, καί ως πρός αυτό δέν είσαι έσύ πιό σοφός από τούς άλλους. Καί ούτε πρέπει νά έμπιστευόμαστε αυτούς πού πιστεύουν, αλλά αυτούς πού ξέρουν, ούτε νά θεωροῦμε τήν πίστη ως πιό αξιόπιστη από τήν αλήθεια, αλλά αντίθετα τήν αλήθεια πιό αξιόπιστη από τήν πίστη.

(25) Μέ τά λόγια σου μέ κατηγορήσες για δύο όλωσδιόλου αντίθετα πράγματα, τή σοφία καί τήν τρέλα, τά όποια δέν είναι δυνατόν νά τά έχει καί τά δύο ό ίδιος άνθρωπος. Γιατί εκεί πού λές ότι είμαι πολυμήχανος, επιδέξιος καί έπινοητικός, μέ κατηγορείς ότι είμαι σοφός, ένῶ εκεί πού λές ότι πρόδωσα τήν Έλλάδα, ότι είμαι τρελός· γιατί είναι τρέλα νά επιχειρήσει κανείς έργα αδύνατα, ασύμφορα, αίσχρα, μέ τά όποια θά βλάψει τούς φίλους, θά ωφελήσει τούς έχθρούς καί θά καταστήσει τήν ίδια του τή ζωή έπαίσχυντη καί ανασφαλή. Καί πῶς νά πιστέψει κανείς έναν άνθρωπο πού στόν ίδιο λόγο του, άπευθυνόμενος πρός τούς ίδιους ανθρώπους, μιλώντας για τά ίδια πράγματα λέει τά ακριβῶς αντίθετα; (26) Καί θά ήθελα νά σέ ρωτήσω άν θεωρείς τούς σοφούς άντρες άνόητους ή συνετούς. Γιατί άν τούς θεωρείς άνόητους, αυτό πού λές είναι πρωτότυπο αλλά όχι αληθινό· άν όμως συνετούς, δέν ταιριάζει βέβαια οί συνετοί νά διαπράττουν τά μεγαλύτερα σφάλματα καί νά προτιμοῦν τά κακά από τά άγαθά πού ήδη έχουν. "Αν λοιπόν είμαι σοφός, δέν έσφαλα· καί άν έσφαλα, δέν είμαι σοφός. 'Οπότε καί στίς δύο περιπτώσεις θά ψεύδεσαι.

(27) Δέν θέλω, ένῶ μπορῶ, νά σέ κατηγορήσω καί έγώ μέ τή σειρά μου για πολλές καί σπουδαίες, παλαιές καί πρόσφατες πράξεις σου· γιατί θέλω νά άπαλλαγῶ από τήν κατηγορία αυτή όχι χάρη στή δική σου κακία αλλά χάρη στή δική μου άρετή. Αυτό λοιπόν για σένα.

(28) Θέλω τώρα νά άπευθυνθῶ σέ σᾶς, κύριοι δικαστές, καί νά πῶ για τόν έαυτό μου κάτι πού προκαλεῖ τό φθόνο, είναι όμως αλήθεια, κάτι πού δέν είναι άνεκτό από κάποιον

ἀνεκτά, κατηγορουμένω δὲ προσήκοντα. νῦν γὰρ ἐν ἑμῖν
 εὐθύνας καὶ λόγον ὑπέχω τοῦ παροισόμενου βίου. δέομαι οὖν
 ὑμῶν, ἄν ὑμᾶς ὑπομνήσω τῶν τι ἔμοι πεπραγμένων καλῶν,
 μηδένα φθονῆσαι τοῖς λεγομένοις, ἀλλ' ἀναγκαῖον ἠγήσα-
 5 σθαι κατηγορημένον δεινὰ καὶ ψευδῆ καὶ τι τῶν ἀληθῶν ἀγα-
 θῶν εἰπεῖν ἐν εἰδόσιν ὑμῖν· ὅπερ ἠδιστόν μοι. (29) προῖτον
 μὲν οὖν καὶ δεύτερον καὶ μέγιστον, διὰ παντός ἀπ' ἀρχῆς εἰς
 τέλος ἀναμάρτητος ὁ παροισόμενος βίος ἐστί μοι, καθαρός
 πάσης αἰτίας· οὐδεὶς γὰρ ἂν οὐδεμίαν αἰτίαν κακότητος ἀληθῆ
 10 πρὸς ὑμᾶς περὶ ἑμοῦ εἰπεῖν ἔχοι. καὶ γὰρ οὐδ' αὐτὸς ὁ κατή-
 γορος οὐδεμίαν ἀπόδειξιν εἴρηκεν ὅν εἴρηκεν· οὕτως λοιδο-
 ρίαν οὐκ ἔχουσιν ἔλεγχον ὁ λόγος αὐτῶν δόξαται. (30) γή-
 σαιμι δ' ἂν, καὶ γήσας οὐκ ἂν ψευσαίμην οὐδ' ἂν ἐλεγχθεῖην,
 οὐ μόνον ἀναμάρτητος ἀλλὰ καὶ μέγας ἐντρογέτης ὑμῶν καὶ
 15 τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων, οὐ μόνον τῶν
 νῦν ὄντων ἀλλὰ (καὶ) τῶν μελλόντων, εἶναι. τίς γὰρ ἂν ἐποίη-
 ησε τὸν ἀνθρώπινον βίον πόριμον ἐξ ἀπόρου καὶ κεκοσμημέ-
 ρον ἐξ ἀκόσμου, τάξεις τε πολεμικάς ἐνθῶν μέγιστον εἰς πλε-
 ονεκτῆματα, νόμους τε γραπτοὺς φύλακας | τε | τοῦ δικαίου,
 20 γράμματά τε μνήμης ὄργανον, μέτρα τε καὶ σταθμὰ συναλ-
 λαγῶν ἐνπόρους διαλλαγὰς, ἀριθμὸν τε χρημάτων φύλακα,
 πυρσοὺς τε κρατίστους καὶ ταχίστους ἀγγέλους, πρῆσσοὺς τε
 σχολῆς ἄλυτον διατριβήν; τίτος οὖν ἔνεκα ταῦθ' ὑμᾶς ἐπέ-
 μνησα; (31) δηλῶν (μὲν) ὅτι τοῖς τοιοῦτοις τὸν νοῦν προσεί-
 25 χω, σημεῖον δὲ ποιούμενος ὅτι τῶν αἰσχυρῶν καὶ τῶν κακῶν
 ἔργων ἀπέχομαι· τὸν γὰρ ἐκείνοις τὸν νοῦν προσέχοντα τοῖς
 τοιοῦτοις προσέχειν ἀδύνατον. ἀξιῶ δέ, εἰ μηδὲν αὐτὸς ὑμᾶς
 ἀδικῶ, μηδὲ αὐτὸς ὑφ' ὑμῶν ἀδικηθῆναι. (32) καὶ γὰρ οὐδὲ

1 ἀνεκτά A : ἄν εἰκότα v 3 τι A² (in marg.) : τί (? eras.) A¹ 5 δεινὰ Stephanus :
 δεῖν A 6 ὅπερ ἠδιστόν Reiske : ὑπερῆδιστόν A 15 οὐ μόνον Reiske : οὐ μόνον A¹
 16 () Reiske 17 ἀνθρώπινον A² : ἀνθρώπιον A¹ : ἀνθρώπιον v 18 πορίμων (?) A¹ :
 corr. A² 18 πολεμίας A : corr. Aldus 19 [] Reiske 20 - 21 συναλλαγῶν A² :
 συλλαβῶν A¹ 24 δηλῶν A : corr. Reiske () Blass ὅτι Reiske : οὐ A
 24 - 25 προσέχων A : corr. Reiske 26 τὸν¹ Aldus : τὸ Av

πού δέν κατηγορεῖται, εἶναι σωστό ὅμως γιά ἕναν κατηγορούμενο. Γιατί τώρα κάνω ἀπολογισμό καί δίνω λόγο γιά τόν πρότερό μου βίο. Σᾶς παρακαλῶ λοιπόν, ἄν σᾶς ὑπενθυμίσω ὀρισμένα ἀπό τά καλά πού ἔχω κάνει, κανένας σας νά μή δυσανασχετήσῃ ἀπ' ὅσα θά πῶ, ἀλλά νά κατανοήσῃ ὅτι εἶναι ἀναγκαῖο, ἐφόσον κατηγοροῦμαι γιά πράγματα φοβερά καί ψευδή, νά πῶ κάτι καί γιά ἀληθινά καλά, παρόλο πού ἐσεῖς τά γνωρίζετε· πράγμα πού μοῦ δίνει μεγάλη εὐχαρίστηση. (29) Πρῶτον, λοιπόν, καί δεύτερο καί σπουδαιότερο, ἡ περασμένη μου ζωή εἶναι ἐντελῶς, ἀπό τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος, ἀνεπίληπτη, καθαρή ἀπό κάθε κατηγορία· γιατί κανένας δέν μπορεῖ νά σᾶς πεῖ γιά μένα οὔτε μίαν ἀληθινή κατηγορία γιά κακία. Καί οὔτε ὁ ἴδιος ὁ κατήγορος ἀνέφερε καμίαν ἀπόδειξη γιά ὅσα εἶπε· ἔτσι ὁ λόγος του ἔχει τήν ἰσχύ μιᾶς ἀνεξέλεγκτης συκοφαντίας. (30) Καί θά μποροῦσα νά ἰσχυριστῶ, καί ἄν τό ἰσχυριζόμουν δέν θά ἔλεγα ψέματα, οὔτε θά μποροῦσε κανείς νά μέ ἀντικρούσῃ, ὅτι εἶμαι ὄχι μόνον ἀνεπίληπτος, ἀλλά καί μέγας εὐεργέτης, δικός σας καί ὅλων τῶν Ἑλλήνων καί τοῦ συνόλου τῶν ἀνθρώπων, ὄχι μόνο τῶν τωρινῶν ἀλλά καί τῶν μελλοντικῶν. Γιατί ποιός ἔκανε τήν ἀνθρώπινη ζωή ἀπό στερημένη εὐπορη καί ἀπό ἄκοσμη καλλιεργημένη, ἔχοντας ἐφεύρει τίς πολεμικές τακτικές, τό πιό μεγάλο πλεονέκτημα, καί τούς γραπτούς νόμους, φύλακες τοῦ δικαίου, τά γράμματα, ἐργαλεῖο τῆς μνήμης, τά μέτρα καί τά σταθμά, ἐπινοήσεις γιά τή συνεννόηση στίς συναλλαγές, τόν ἀριθμό, φύλακα τῆς περιουσίας, τούς πυρσούς, τούς ἱκανότερους καί πιό ταχεῖς ἀγγελιοφόρους, τούς πεσσούς, τήν εὐχάριστη διασκέδαση στή σχολή; Γιατί λοιπόν σᾶς τά θύμισα αὐτά; (31) Γιά νά δείξω ὅτι μέ τέτοια πράγματα ἀσχολοῦμαι καί νά ἐπισημάνω ὅτι εἶμαι μακριά ἀπό ἄσχημες καί κακές ἀσχολίες· γιατί εἶναι ἀδύνατον αὐτός πού ἀσχολεῖται μέ τά πρῶτα νά ἀσχολεῖται μέ τά δεύτερα. Καί θεωρῶ σωστό, ἐφόσον δέν σᾶς ἔχω κάνει κανένα κακό, νά μήν ὑποστῶ καί κανένα κακό ἀπό σᾶς. (32) Γιατί καί γιά τίς ἄλλες ἀσχολίες μου δέν μοῦ

- τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων οὐνεκα ἄξιός εἰμι κακῶς πάσχειν, οὐθ' ὑπὸ ρεωτέρων οὐθ' ὑπὸ προσβυτέρων. τοῖς μὲν γὰρ προσβυτέροις ἄλυπός εἰμι, τοῖς δὲ ρεωτέροις οὐκ ἀνοηελής. τοῖς εὐτυχοῦσιν οὐ φθονερός, τῶν δυστυχοῦντων οἰκτιρόμων· οὔτε 5 πενίας ὑπερορῶν, οὐδὲ πλοῦτον ἀρετῆς ἀλλ' ἀρετὴν πλοῦτου προτιμῶν· οὔτε ἐν βουλαῖς ἄχρηστος οὔτε ἐν μάχαις ἀγρός, ποιῶν τὸ τασσόμενον, πειθόμενος τοῖς ἄρχουσιν. ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐμὸν ἐμαυτὸν ἐπαινεῖν· ὁ δὲ παρὼν καιρὸς ἠνάγκασε, καὶ ταῦτα κατηγορημένον, πάντως ἀπολογήσασθαι.
- 10 (33) λοιπὸν δὲ περὶ ὧν πρὸς ὑμᾶς ἐστὶ μοι λόγος, ὅν εἰπὼν παύσομαι τῆς ἀπολογίας. οἶκτος μὲν οὐκ καὶ λιταὶ καὶ φίλων παραίτησις ἐν ὄχλῳ μὲν οὐσίας τῆς κρίσεως χορήσια παρὰ δ' ὧν τοῖς πρώτοις οὐδαί τῶν Ἑλλήνων καὶ δοκοῦσιν, οὐ φίλων βοηθείαις οὐδὲ λιταῖς οὐδὲ οἴκτοις δεῖ πείθειν ὑμᾶς, 15 ἀλλὰ τῷ σαφεστάτῳ δικαίῳ, διδάξαντα τὰ λιθές, οὐκ ἀπατήσαντά με δεῖ διαφθεῖν τὴν αἰτίαν ταύτην. (34) ὑμᾶς δὲ χρὴ μὴ τοῖς λόγοις μᾶλλον ἢ τοῖς ἔργοις προσέχειν τὸν νοῦν, μηδὲ τὰς αἰτίας τῶν ἐλέγχων προκρίνειν, μηδὲ τὸν ὀλίγον χρόνον τοῦ πολλοῦ σοφώτερον ἠγεῖσθαι κριτῆν, μηδὲ τὴν 20 διαβολὴν τῆς πείρας πιστοτέραν νομίζειν. ἅπαντα γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι μεγάλης ἐνλαβείας ἀμειψάειν. τὰ δὲ ἀνήκεστα τῶν ἀκεστῶν ἔτι μᾶλλον· ταῦτα γὰρ προνοήσασι μὲν δυνατά, μετανοήσασι δὲ ἀνίατα. τῶν δὲ τοιούτων ἐστίν, ὅταν ἄνδρες ἄνδρα περὶ θανάτου κρίνωσιν· ὅπερ ἐστὶ νῦν παρ' ὑμῖν.
- 25 (35) εἰ μὲν οὐκ ἦν διὰ τῶν λόγων τὴν ἀλήθειαν τῶν ἔργων καθαράν τε γενέσθαι τοῖς ἀκούουσι (καὶ) φανεράν, εὐποροῦς

3 ἄλυπός A¹ : corr. A² 4 οὐδὲ A : corr. Reiske 5 οὐδαί A : οὔτε Reiske, v 11 λιταὶ r : τι A 13 δ' ὧν Aldus : δέναν A 21 μεγάλης r : μεγάλου A 22 ἀκεστῶν Stephanus : ἀμηκίστων A 26 τε Diels : γν A () Diels

ἀξίζει νά πάθω κακό, οὔτε ἀπό τούς νεότερους οὔτε ἀπό τούς μεγαλύτερους μου. Ἄφοῦ στούς μεγαλύτερους δέν προκαλῶ στενοχώρια, ἐνῶ τούς νεότερους τούς ὠφελῶ· χωρίς φθόνο γιά τούς εὐτυχησμένους, εἶμαι πονετικός γιά τούς δυστυχησμένους· δέν περιφρονῶ τή φτώχεια, οὔτε προτιμῶ τόν πλοῦτο ἀπό τήν ἀρετή, ἀλλά τήν ἀρετή ἀπό τόν πλοῦτο· δέν εἶμαι ἄχρηστος στή λήψη ἀποφάσεων, οὔτε ὀκνηρός στίς μάχες, καί κάνω τό καθῆκον μου πειθαρχώντας στούς ἀρχηγούς. Ὅμως δέν εἶμαι ἐγώ πού πρέπει νά ἐπαινέσω τόν ἑαυτό μου· ἀλλά ἀναγκάστηκα νά τό κάνω κάτω ἀπό τίς παροῦσες συνθήκες καί, ἐφόσον κατηγορήθηκα γι' αὐτά πού κατηγορήθηκα, ἔπρεπε νά ὑπερασπίσω τόν ἑαυτό μου μέ κάθε τρόπο.

(33) Ἀπομένει, πρίν σταματήσω τήν ὑπεράσπισή μου, νά μιλήσω σέ σᾶς γιά σᾶς. Οἶκτος, ἱκεσίες καί παρακλήσεις φίλων εἶναι χρήσιμα ὅταν ἡ ἀπόφαση ἐξαρτᾶται ἀπό ἕναν ὄχλο· μ' ἐσᾶς ὅμως, πού θεωρεῖστε καί εἶστε οἱ πρῶτοι ἀπό τούς Ἕλληνες καί δέν πρέπει νά σᾶς πείσουν ἡ ὑποστήριξη τῶν φίλων, οὔτε οἱ ἱκεσίες, οὔτε ὁ οἶκτος, ἀλλά ἡ καθαρή δικαιοσύνη, πρέπει ἐγώ, ἐκθέτοντας τήν ἀλήθεια καί ὄχι μέ ἀπάτη, νά ἀποφύγω τήν κατηγορία αὐτή. (34) Καί σεῖς πρέπει νά στρέψετε τήν προσοχή σας ὄχι στά λόγια ἀλλά στά γεγονότα, νά μή βιαστεῖτε νά προτιμήσετε τίς κατηγορίες ἀπό τίς ἀντικρούσεις τους, οὔτε νά θεωρήσετε ὅτι ὁ λίγος χρόνος εἶναι πιο σοφός κριτής ἀπό τόν πολύν, οὔτε νά νομίσετε ὅτι ἡ διαβολή εἶναι πιο πειστική ἀπό τήν ἐμπειρία. Γιατί οἱ ἀγαθοί ἄντρες δίνουν μεγάλη προσοχή μήπως σφάλουν, καί περισσότερο σέ ζητήματα ὅπου μπορεῖ νά προκύψει ἀνεπανόρθωτη βλάβη, παρά ὅταν ἡ βλάβη ἐπανορθώνεται· γιατί αὐτά μποροῦν νά γίνουν σωστά μέ τήν προνοητικότητα, δέν ἐπανορθώνονται ὅμως μέ τή μετάνοια. Καί σ' αὐτή τήν κατηγορία ἀνήκει ὅταν ἄνθρωποι κρίνουν ἕναν ἄνθρωπο γιά ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου· πράγμα πού συμβαίνει μέ σᾶς τώρα.

(35) Ἄν λοιπόν μποροῦσε μέ τά λόγια νά ξεκαθαριστεῖ καί νά φανερωθεῖ στούς ἀκροατές ἡ ἀλήθεια γιά τά γεγονότα, θά

ἂν εἶη κρίσις ἤδη ἀπὸ τῶν εἰρημέρων· ἐπειδὴ δὲ οὐχ οὕτως
 ἔχει, τὸ μὲν σώμα τοῦμὸν φυλάξατε, τὸν δὲ πλείω χρόνον
 ἐπιμείνατε, μετὰ δὲ τῆς ἀληθείας τὴν κρίσιν ποιήσατε. ὑμῖν
 μὲν γὰρ μέγας ὁ κίνδυνος, ἀδίκους φανεῖσι δόξαν τὴν μὲν
 5 καταβαλεῖν, τὴν δὲ κτήσασθαι. τοῖς δὲ ἀγαθοῖς ἀνδράσι
 αἰρετώτερος θάνατος δόξης αἰσχυρᾶς· τὸ μὲν γὰρ τοῦ βίου
 τέλος, ἡ δὲ τῶ βίῳ νόσος. (36) εἰ δὲ ἀδίκως ἀποκτείνητέ
 με, πολλοῖς γενήσεται φανερόν· ἐγὼ τε γὰρ (οὐκ) ἀγρός,
 ὑμῖν τε (καὶ) πᾶσιν "Ἑλλησι γνώριμος ἢ κακότης καὶ φα-
 10 νερά. καὶ τὴν αἰτίαν [φανεράν] ἅπασαν ὑμεῖς ἔξετε τῆς ἀδι-
 κίας, οὐχ ὁ κατήγορος· ἐν ὑμῖν γὰρ τὸ τέλος ἐστὶ τῆς δίκης.
 ἁμαρτία δ' οὐκ ἂν γένοιτο μείζων ταύτης. οὐ γὰρ μόνον εἰς
 ἐμὲ καὶ τοκέας τοὺς ἐμοὺς ἁμαρτήσεσθε δικάσαντες ἀδίκως,
 ἀλλ' ὑμῖν αὐτοῖς δεινὸν ἄθεον ἄδικον ἄνομον ἔργον συνεπι-
 15 στήσεσθε πεποιηκότες, ἀπεκτονότες ἄνδρα σύμμιχρον, χορή-
 σιμον ὑμῖν, εὐεργέτην τῆς Ἑλλάδος. "Ἑλληρες "Ἑλληνα,
 φανεράν οὐδεμίαν ἀδικίαν οὐδὲ πιστὴν αἰτίαν ἀποδείξαντες.
 (37) εἴρηται τὰ παρ' ἐμοῦ, καὶ παύομαι. τὸ γὰρ ἔπομνη-
 σαι τὰ διὰ μακρῶν εἰρημέρα συντόμως πρὸς μὲν φαύλους
 20 δικαστὰς ἔχει λόγον· τοὺς δὲ πρώτους τῶν πρώτων "Ἑλλη-
 νας Ἑλλήρων οὐκ ἄξιον οὐδ' ἀξιῶσαι μήτε προσέχειν τὸν
 νοῦν μήτε μεμνήσθαι τὰ λεχθέντα.

7 τοῦ βίου A¹: corr. A² 8 (οὐκ) ἀγρός Stephanus: ἀγρός A 9 ὑμῖν A: ὑμῶν v
 (>) addidi 10 [] Radermacher: tenet v ἅπασαν A: ἅπασιν Stephanus, v
 11 ἐστὶ Reiske: ἔχει A: ἔτι v

ἦταν εὐκόλο νά βγάλει κανείς μίαν ἀπόφαση ὕστερα ἀπ' ὅσα ἔχουν λεχθεῖ· ἐπειδή ὅμως αὐτό δέν συμβαίνει, φυλάξτε τό σῶμα μου, περιμέντε νά περάσει περισσότερος καιρός καί βγάλτε τήν ἀπόφασή σας σύμφωνη μέ τήν ἀλήθεια. Γιατί διατρέχετε τόν μεγάλο κίνδυνο, ἂν φανεῖτε ἄδικοι, νά χάσετε τή μιά φήμη καί ν' ἀποκτήσετε τήν ἄλλη. Καί γιά τούς ἀγαθούς ἄντρες εἶναι προτιμότερος ὁ θάνατος ἀπό τήν κακή φήμη· γιατί τό ἕνα εἶναι τό τέλος τῆς ζωῆς ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶναι ἀρρώστια τῆς ζωῆς. (36) Ἄν ὅμως μέ σκοτώσετε ἄδικα, αὐτό θά γίνει φανερό σέ πολλούς· γιατί καί ἐγώ τό γνωρίζω, ἀλλά καί ἡ κακή σας πράξη θά εἶναι γνωστή καί φανερή καί σέ σᾶς καί σέ ὅλους τούς Ἑλληνας. Καί τήν εὐθύνη γιά τήν ἀδικία θά τήν ἔχετε ὅλη ἐσεῖς, ὄχι ὁ κατηγορος, ἀφοῦ ἡ ἔκβαση τῆς δίκης ἐξαρτᾶται ἀπό σᾶς. Καί δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει μεγαλύτερο σφάλμα ἀπ' αὐτό. Γιατί δέν θά κάνετε σφάλμα μόνον ὡς πρός ἐμένα καί τούς γονεῖς μου ἂν ἄδικα μέ καταδικάσετε, ἀλλά θά γνωρίζετε καί οἱ ἴδιοι ὅτι διαπράξατε μιά φοβερή, ἄθρη, ἄδικη, ἄνομη πράξη μέ τό νά σκοτώσετε ἕναν ἄνθρωπο πού εἶναι σύμμαχος, χρήσιμος σέ σᾶς, εὐεργέτης τῆς Ἑλλάδας, σεῖς, Ἑλληνας, ἕναν Ἑλληνα, χωρίς νά ἔχετε ἀποδείξει καμιά φανερή ἀδικία του, οὔτε καμιά πειστική κατηγορία.

(37) Εἶπα ὅσα εἶχα νά πῶ καί σταματῶ. Γιατί τό νά θυμίσω περιληπτικά αὐτά πού ἀνέπτυξα προηγουμένως θά ταίριαζε γιά κακοῦς δικαστές· ἀλλά γιά τούς πρώτους Ἑλληνας μεταξύ τῶν πρώτων Ἑλλήνων δέν εἶναι σωστό, οὔτε μπορεῖ κανείς νά τοῦς ζητήσῃ νά δώσουν προσοχή ἢ νά θυμηθοῦν ὅσα λέχθηκαν.